

EESTI KEELE AJALOO UURIMINE

KARL PAJUSALU

1. Valdkonna piiritlus

Keeleajalugu peetakse sageli keele vanimate hääliku-, grammatiliste ja sõnavormide rekonstrueerimiseks sugulaskeelte, murrete jm kaudandmete põhjal. Selline arusaamine keeleajaloost pärineb 19. sajandi võrdlev-ajaloolisest keeleuurimisest. Selle järgi oleks keeleajalugu üksnes teataval viisil keele esiajaloo uurimine. Järgnev ülevaade püüab käsitleda eesti keele ajalugu siiski laiemalt, seda nii ajalises kui ka metoodilises perspektiivis. Esitan sissevaate sellesse, kuidas on uuritud eesti keele muutumist keele oletatavatest ajaloolistest eelvormidest kuni tänapäeva eesti keele dünaamikani. Püüan iseloomustada ka keele muutumise uurimismeetodite muutumist.

Võtan vaatluse alla eesti keele diakroonilise uurimise üldiselt, sh ka grammatikaliseerumise, keele dünaamika jms uurimise. Kuna eraldi ülevaade on juba tehtud eesti kirjakeele ajaloo uurimisest, jätan vaid 16.-20. sajandi kirjakeele arengu põhiliselt vaatluse alt välja, riivates seda ala ainult nii-võrd, kui võrd see tuleb esile eesti keele struktuuri muutumist käsitlevates töedes.

Eesti keele ajaloo uurimisloost puuduvad seni süstemaatilised ülevaated. Reet Kasik on küll oma eesti keele uurimise ajaloo monograafias (Kasik 1999) esitanud ka andmeid keeleajaloolistest uurimustest. Eesti keele ajaloo uurimise metoodilisi probleeme on varem vaaginud Huno Rätsep (1987). Eesti keele diakroonilise uurimise võimalused ja väljavaated tõusid mõnel korral arutlusaineks ka ajakirjas Keel ja Kirjandus aastatel 1998-2000 toimunud mõttevahetuse „Muutuv keel” artiklites, kus jälgiti peamiselt eesti keele praegust dünaamikat. Helle Metslang on hiljuti teinud ülevaate eesti keele grammatikaliseerumisnähtuste uurimustest (Metslang 2002). Neid jt uurimisseisu arutlusi olen ka püüdnud allpool arvestada.

Järgnev käsitus algab lühikese vaatega eesti keele ajaloo uurimislukku, kuid keskendub viimase kümnendi töödele ja eriti teoksil olevatele projektide-

le. Seejuures olen abi saanud Eesti Keele Instituudi keeleajalooliste tööde iseloomustamiseks Urmas Sutropilt, Tallinna Pedagoogikaülikoolis tehtu osas Martin Ehalalt ja Tartu Ülikooli tööde kohta Ago Künnapilt ja Tiit-Rein Viitsolt.

2. Pilguheit eesti keele ajaloo uurimise ajalukku

Keeleajaloo uurimine on olemuslikult konservatiivne, st varasemate teadmistega möödapääsmatult seotud ala. Tõsiselt võetav keeleajalugu ei tule toime ainult uuri ja keelepädevuse ja teoreetiliste nägemustega, paratamatult on vaja hulka faktoloogiat, millest suur osa on tallel varem tehtud uurimustes. Seetõttu on just diakroonilisele lingvistikale iseloomulik tihe suhtestumine varasema uurimistraditsiooniga - kuigi see suhe võib olla ka negatiivne, tähendada varasema ümberlukkamist. Koolkondlikkus ilmneb siin sageli pigem sama andmestiku ja kategooriate kasutamise mõttes.

Eesti keele ajaloo uurimistraditsiooni pidevus on sisulise dialoogina jälgitav alates 1920. aastatest, õigupoolest juba 1917. aastast, kui ilmus Lauri Kettuneni raamat „Viron kielen äännehistorian pääpiirteet”. Enne seda on juba 16.-17. sajandil arutletud eesti keele ajaloo üle (Koski 1997), 19. sajandi teisel poolel pani F. J. Wiedemann aluse tänini aktsepteeritava täpsusega keeleandmete kogumisele (Ariste 1973a: 38 jj) ja võrdlev-ajaloolise meetodi töi Mihkel Veske juba 1870. aastatel eesti keele uurimisse (Kask 1984: 146 jj), kuid need tõigad kuuluvad ikkagi pigem eesti keele ajaloo käsitluse eellukku. Nagu ka eesti keelemeeste vanema põlvkonna tööd veel 1910.-20. aastatel (nt Jõgever 1918). Praeguseni jätkuvale eesti keele ajaloo uurimise traditsioonilisele suunale pani kindla aluse Lauri Kettuneni ja tema eestlastest õpilaste, sh tulevaste Tartu Ülikooli professorite Julius Mägiste ja Andrus Saareste tegevus 1920. aastate algul. Seda uut kvaliteeti toetasid tollal ka teised tuntud soome keeleteadlased, nagu H. Ojansuu, Y. H. Toivonen ja E. A. Tunkelo.

1921. aastal asutatud ajakirja Eesti Keel veergudel jm (nt Soomes Viritäjäs) leidis eriti suurt tähelepanu eesti keele sõnavara ajalugu (Mägiste 1923, 1927a, 1927b, Ojansuu 1922, Saareste 1922a, 1925, Saareste doktoritöö 1924, Tunkelo 1920, Toivonen 1921, 1922, 1932). Üllatavalt sageli jälgiti derivatsiooni diakrooniat, seda iseäranis seoses häälikuloo probleemidega (Kettunen 1921, Mägiste doktoritöö 1928, Mägiste 1933, Saareste 1929a), mida käsitleti ka iseseisvalt (Mägiste 1931, Saareste 1929a). Samuti vaadeldi derivatsiooni ja muutmorfoloogia seost (Mägiste 1932a) ning häälikumuutuste ja grammatilise paradigma kujunemise vahekorda (Kettunen 1922, Saareste 1922b, Mägiste 1939). Julius Mark eritles laiemal sugulaskeelte taustal sõnatuletuse ja grammatiliste kategooriate arengu küsimusi (nt Mark 1935).

Metoodiliselt kõige novaatorlikum oli eesti keeleajaloo uurimises 1920.-30. aastatel Andrus Saareste, kes püüdis näiteks ühendada psühholingvistikat ja keeleajaloo uurimist (1927, 1938) ning esitles sõnatüvede sisetuletuse võimalust (Saareste 1940a). Saareste oli Eestis ka esimene, kes ühendas oma

uurimistöös sünkroonilise ja diakroonilise analüüsi võimalusi, pälvides seetõttu küll mõne tollase kolleegi kriitika.

1930. aastatel tuli eesti keeleteadusesse järgmine, juba iseseisvas Eestis emakeelse ülikoolihariduse saanud põlvkond. Selle noorema põlvkonna tähelepanu pälvisid keeleajaloo seletamisel keelekontaktid, seda eriti indoeuroopa naaberkeeltega (laensõnade uurimise üldküsimumi käsitleb ka Mägiste 1932b). Noorema põlvkonna sellistest töödest on parimaks näiteks Paul Ariste uurimused: magistritöö eesti-rootsi laensõnadest (Ariste 1933, samal teemal veel Ariste 1939a), laenudest mustlaskeelest (Ariste 1934), alamsaksa laensõnadest (Ariste 1937), ning muud etümoloogilised uuringud (nt Ariste 1940a, 1940b); keelekontakti ja -laenude küsimuse tõstatas Ariste samuti oma foneetilistes töödes, nt doktoritöös Hiiu murrete häälikutest (1939). Teistest 1930. aastate noore põlvkonna uurijatest käsitles Peeter Arumaa keelekontakte eesti-liivi ja läti keele vahel süntaksis ja fraseoloogias (1935). Mihkel Toomse asus jälgima morfoloogiliste paradigmade kujunemist (Toomse 1938, 1941). Juba tollal hakati vaatlema ka morfosüntaktiliste kategooriate kujunemist laiemas areaalses kontekstis (nt Mägiste *saama*-futuuri analüüs 1936a).

1930. aastatel alustati eesti keele ajaloo uurimiseks uute suurprojektidega. Andrus Saareste juhtimisel hakati Tartu Ülikoolis koostama eesti keele etümoloogiakartoteeki (töö tegelik korraldaja oli Paul Ariste). Keeleajaloo uut uurituse seisu 1930. aastate teisel poolel demonstreerisid esimesed terviklikud ülevaated eesti keelest ajaloo erinevatel etappidel. Sellised on näiteks Mägiste kirjeldus eesti keelest muinasaja lõpul (1936b) ning Saareste ülevaated eesti keelest 13.-16. sajandil (1937), 16.-17. sajandil (1940b) ja piibli esmatriiki aegadel 18. sajandil (1939).

Teine maailmasõda ja ühiskondlik kollaps ei katkestanud eesti ajaloolise keeleteaduse traditsiooni. Pigem tõi see kaasa suurenenud tähelepanu eesti keele ajalooliste juurte vastu. Välismaale põgenenud keeleajaloo uurijatest jätkasid oma uurimistööd Rootsis Julius Mägiste ja Andrus Saareste, noorematest Valter Tauli, USA-s 1930. aastate noorde põlvkonda kuuluvad Alo Raun ja Feliks Oinas. Soomes jätkas sõjajärgsel ajal eesti keele uurimist veel Lauri Kettunen, tema tööd viis edasi Lauri Posti.

Julius Mägiste uurimuste ainevald ja uurimistöö produktiivsus Rootsi perioodil on võrreldav sõjaeelse ajaga Eestis. Mägiste kirjutas arvukalt artikleid eesti keele ajaloo küsimustest, nt morfoloogiliste paradigmade kujunemisest (1950), eesti süntaksi omapärastest nähtustest, nt kaudse kõneviisi kujunemisest (1955a) ja nn imperatiivi preteeritumist (1976), sugude eristamisest tuletusliidete abil (1955b), possessiivsufiksise võimalikest rudimentidest (vt Mägiste 2000) jpm. Mägiste viimaste eluaastate suurtöök kujunes eesti sõnavara etümoloogiline uurimine (nt 1973), mille tulemused võttis kokku suur etümoloogiasõnaraamat (1982-1983).

Andrus Saareste keskendus Rootsis küll eesti keele suure mõistelise sõnaraamatu koostamisele, kuid kirjutas samas ka keeleajaloo alalt olulisi üldistavaid artikleid, nt analüüsi keelemuutuste levikust eesti murretes, mis

näitas taaskord sünkroonilise ja diakroonilise analüüsi ühendamise võimalusi (Saareste 1955).

Väga kaalukad on samuti Valter Tauli lähenemisviisilt uuelaadsed uurimused, kus ta on seostanud foneetilisi ja fonoloogilisi reaaliaid häälikumuutuste käsitlemisel (1947), eriti tema fundamentaalne „Phonological Tendencies in Estonian” (1956), mis vajaks veelgi väljaandmist Eestis (eestikeelsena). Mitmete eesti keele struktuurimuutustele aitab anda laiemat tüpoloogilist perspektiivi Tauli suurteos „Structural tendencies in the Uralic languages” (1966). Tauli töid on nende vähese leviku pärast Eestis seni eesti keele ajaloo uurimisel liiga vähe kasutatud.

Alo Raun on uurinud eesti muutmorfologia, sõnamoodustuse ja süntaksi arenguid sugulaskeelte kontekstis (nt 1950, vt eriti 1971), aga samuti eesti sõnavara päritolu (nt 1958, 1982a), viimase lühikokkuvõtteks on tema etimoloogiline teatmik (1982b). Felix Oinas on käsitlenud keele morfoloogilisi arenguid (nt 1952), ka keelestruktuuri üldise muutumise perspektiivis (nt 1961).

Selle perioodi väliseesti lingvistide keeleajaloolistest töödest on olulised veel üldistavad eesti keele ajaloolise kujunemise kirjeldused. Sellise esitas Saareste kõigepealt raamatus „Kaunis emakeel” (1952); seni hõlmavaim eesti keele tähtsamate muutuste ülevaade on ilmunud Alo Rauna ja Andrus Saareste ühistööna (Raun, Saareste 1965).

Soome keeleteadlastest kirjutas sõja järel Lauri Kettunen veel eesti kohanimede ajaloo (1955); ta andis välja oma eesti häälikuloo uustrüki (1962). Kettuneni järglane Lauri Posti on uurinud eesti etimoloogiasid (nt 1960) ja keskendunud eesti konjugatsioonide ajaloole läänemeresoome keelte verbimorfologia arengut käsitlevates uurimustes (1961, 1963, 1980). Andmeid eesti keele ajaloo kohta leidub küll veel paljudes Soome keeleteadlaste läänemeresoome keelte ajalugu käsitlevates väitekirjades jm.

Eestis said pärast II maailmasõda eesti keele ajaloo uurimise juhtkujudeks Paul Ariste ja Arnold Kask. Nende üliõpilastest Tartu Ülikoolis kasvas 1950. aastatel peale uus väljapaistev keeleajaloolaste põlvkond.

Ariste ja suuresti ka tema õpilaste töödele on iseloomulik eesti keele ajaloo käsitlemine laiemas sugulaskeelte ja kontaktkeelte kontekstis. Sel viisil on Ariste tol perioodil uurinud näiteks sõnamoodustuse ajalugu (1952a), käänete kujunemist (1954, 1960), keelelisi jälgi vanimatest kontaktidest slaavi keeltega (1952b). Ariste jälgis lisaks keeleajaloo võimalusi kasutades Eesti ja eestlaste asustuse ja kultuuri arengu küsimusi, nt kirjeldades põllunduse kujunemist eesti sõnavara põhjal (1955). Eesti keele vanimat sõnavara uuris tollal ka Paula Palmeos (1952), iidseid laensõnu teoloog Uku Masing (1956, veel ka nt 1978). Tartu Ülikoolis jätkati eesti sõnavara etimoloogilise kartooteegi koostamist. Arnold Kask tegeles eesti kirjakeele murdelise tausta kujunemise selgitamisega (1962).

Keeleajaloo uurimise oluliseks saavutuseks 1950. aastate Eestis said eesti keele ajaloolise kujunemise uued üldkäsitlused Paul Aristelt ja Arnold Kaselt koguteoses „Eesti rahva etnilisest ajaloo” (Ariste 1956, Kask 1956).

1950. aastatel teadusesse tulnud noore keeleajaloolaste põlvkonna moodustasid enamuses Ariste õpilased, kes olid saanud hea koolituse sugulaskeelte alal. Selle põlvkonna tööd on mõjutamas eesti keele ajaloo uurimist praeguseni. Neist näiteks Huno Rätsep uuris tollal teadlase teele asudes verbimorfoloogia ajalugu (nt 1956) ja häälikumuutusi (nt 1959), Karl Kont translatiivi (1955) ja käändsõnalist objekti (1963), Ilse Kont nominaalsufiksitate päritolu (nt 1957), Juhan Peegel hääliku- ja vormilugu rahvalaulude keele põhjal (1955, 1956, 1961). Sugulassõnavara ajalugu käsitlesid Eduard Vääri (1956) ja Aino Valmet (1963, veel ka 1983), rahvakultuuri sõnavara kujunemist etnoloog Ants Viires (1959, veel ka 1972, 1993). Diakroonilist lähene misviisi harrastasid samuti mitmed murdeuurijad, nt Aili Univere on vaadel nud tuletussufiksitate ajalugu (1976), Salme Nigol keerukaid hääliku- ja morfofonoloogia probleeme, lähtudes lõunaeesti murdeesinemusest (väite kiri 1959, raamat 1994), Mari Must vene laensõnu (väitekiri 1954, raamat 2000).

Alates 1950. aastate teisest poolest hakati koostama eesti keele uuema ajaloo dünaamikat iseloomustavaid ülevaatlikke uurimusi. Eeva Ahven uuris eesti keele arenemist aastail 1900-1917 (1958), Rein Kull liitsõnade moodustuse dünaamikat viimase saja aasta jooksul (1963, väitekiri 1967).

1960. aastad olid eesti keele ajaloo uurimises mitmeti varem alustatu jätkuks - sellist murrangut nagu sünkroonilises keeleuurimises diakroonias ei toimunud. Eesti keele ajaloo uurimise keskusena hakkas järjest rohkem domineerima Eesti, kus suurenes Keele ja Kirjanduse Instituudi roll nooremaid teadlasi koondava asutusena.

Sellel kümnendil esitas Paul Ariste rahvusvahelist tähelepanu pälvinud substraaditeooria (Ariste 1962). Edasi keskendus ta rohkem kohanimede (nt 1963) ja sõnavara ajaloo küsimustele (nt 1965, 1973b) ning keelevahetuse ja mitmekeelsuse küsimustele. Tema selleteemalised tööd võtab kokku raamat „Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega” (1981).

Arnold Kask kirjutas eesti keele ajaloolise grammatika esimese osana eesti häälikuloo monograafia (1967), mis sai Tartu Ülikooli keeleajaloo õpikuks ja millest tehti järgmistel kümnenditel kordustrukke (2. trükk 1972). Kasel valmis ka eesti kirjakeele ajaloo kõrgkooliõpik (1970). Peale selle uuris Kask tollal eesti kirjakeele morfoloogilise struktuuri nihkeid 20. sajandil (1968a) ja grammatiliste üksikvormide ajalugu (nt 1968b).

Sõjajärgsesse noorde põlvkonda kuulub tänini produktiivsemaid eesti keeleajaloolasi Paul Alvre, kes sai oma teadustegevust Eestis alustada alles 1960. aastatel. Alvre hakkas kohe mõjusalt kaasa rääkima paljudel eesti keele ajaloo aladel. Keskseks teemaks sai tal kõigepealt muutemorfoloogia, eriti mitmusetüve moodustus (Alvre 1963a, 1964, 1968); ta võttis osa ka muude keeleajaloo küsimuste arutamise, näiteks diskussioonist kohanimede päritolu üle (Alvre 1963b).

1970. aastatel jätkus ühelt poolt eesti diakroonilises lingvistikas nn sugulaskeelte suund, mille oluliseks esindajaks sai Arvo Laanest (nt 1973), kelle teos „Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse” (1975) asetas eesti keele eri-

arengud kindlapiirilisse lähisugulaskeelte konteksti. Eesti keele ajaloo küsimuste selgitamist võrdluses sugulaskeeltega jätkas mitmekülselt Paul Alvre, käsitledes nii eesti keele kujunemise üldküsimumsi (1973a), eesti keele muutkondade süsteemi kujunemist (1973b), eesti keele morfoloogiliste kategooriate kujunemist (nt 1971, 1974) ja sõnamoodustuse ajalooliste taustade selgitamist (nt 1972). Teiselt poolt on sellele ajale iseloomulik eelmisel kümnendil keeleteadusesse tulnud noorte struktuuralse ja generatiivse lingvistika harrastajate pöördumine keeleajalukku. Uus formaliseeritum käsitlusviis on iseloomulik Tiit-Rein Viitso töödele läänemeresoome keelte, sh eesti ajaloolisest fonoloogiast (nt 1978, 1981b, doktoritöö 1981a). Mati Hint avaldas uudse lähenemisega analüüse eesti keele prosoodia (1978) ja morfofonoloogia dünaamika kohta (1979, 1980).

Keeleajaloo uurimise juurde pöördus tagasi Huno Rätsep, kes kirjutas eesti sõnavara ajaloo küsimustest (1975, 1976) ja andis kahes osas välja eesti keele ajaloolise morfoloogia kõrgkooliõpiku (1977, 1979). Kirjakeele ajaloo vaatevinklist käsitles sõnavara- ja grammatikaarenguid Henn Saari (1975, 1976a, 1976b, 1979, 1985).

Üheks 1970. aastate keskseks küsimuseks sai eesti keele etümoloogiasõnaraamat. 1965. a hävis Tartu Ülikooli tulekahjus etümoloogiakartoteek. Nüüd arutati, kuidas tööga edasi minna (vt Kokla 1975). Eesti keele etümoloogia-sõnaraamatu koostamise võttis oma töökavva Keele ja Kirjanduse Instituut. Tööd asus juhtima Tiit-Rein Viitso. Töörühma liige Lembit Vaba avaldas monograafia läti laensõnadest eesti keeles (1977). Eesti kohanimede algupära selgitamisega tegelesid KKIs aktiivselt Valdek Pall (doktoritöö raamatuna 1969, 1977) ja Jaak Simm (nt 1975), lokaal- ja kollektiivliidete ajaloo Silvi Vare (nt 1974a, 1974b). Ka Tartu Ülikoolis jätkus eesti keele sõnavara ajaloo uurimine, koostati vana kirjakeele sõnavara sedelkogu. Huno Rätsepalt ilmus artikkel eesti keele sõnavara ajaloo põhiprobleemidest (1978).

Juba 1970. aastate lõpul tegi KKIs esimesi katseid kasutada elektroonilist andmeanalüüsi eesti keele ajaloo selgitamiseks Mart Rimmel, kes kirjutas eesti keele ajaloolise foneetika ja fonoloogia uurimisest arvutitehnika-ega (1979, 1980).

1980. aastatel jätkusid keeleajaloo uurimise varasemad suunad ja toimus 1970ndatel lisandunud uute suundade kinnistumine. Edasiselt suurenes huvi keelemuutuse kui protsessi, keeledünaamika nähtuste vastu ja tegeldi keeleajaloo uurimise formaalsete meetodite arendamisega. KKI korraldas rahvusvahelise konverentsi „Formaliseerimine ajaloolises keeleteaduses” (vt Viitso 1987).

Võrdlev-ajaloolist keeleuurimise traditsiooni jätkas Paul Alvre uurimustega eesti sõnavarast (nt 1981), morfoloogiast (artiklikogumik „Eesti kirja- ja murdekeele morfoloogiast”, 1989) ja vanimate eesti keelemälestiste erijoontest (uurimus eesti ja liivi keeleainesest Henriku Liivimaa kroonikas 1984, 1985). Kaalukas artikkel eesti keele adjektiivide moodustuse ajaloost ilmus veel Valmen Hallapilt (1983). Arvo Laanest kirjutas häälikumuutuste regulaarsusest (1982), Juhan Peegel andis välja mahuka uurimuse nimisõnade

poetilistest sünonüümidest rahvalauludes (1982-1991). Lembit Vaba läks edasi balti laensõnade uurimisega (nt 1989).

Eesti sõnavara uurimises sai silmapaistvaks tähiseks Huno Rätsepa artikkel eesti kirjakeele tüvevara päritolust (1983). Juba kümnendi algul avaldas Rätsep ka käsitluse eesti keele grammatilise arengu dünaamikast (1981). Sama teemat jätkas grammatikamuutuste vaatlusega Ellen Uuspõld (1983).

Mati Hint käsitles eesti keele prosoodilise süsteemi ajalugu (1986) ja eesti astmevahelduse tüpoloogilisi jooni (1991). Laiemal ajaloolisel ja teoreetilisel taustal eritlesid eesti rõhusüsteemi muutusi Arvo Eek ja Toomas Help (Eek, Help 1986). Eesti fonoloogia tüpoloogilisi küsimusi puudutas ka USAs töötav Ilse Lehiste oma keelekontaktide õpikus (1988).

1980. aastate teise poole uuenenud poliitilises õhustikus muutusid aktuaalseks kakskeelsuse küsimused ja vene mõjud eesti keeles. Vastavates töödes (nt Hint 1990) seostati keeledünaamika ja -tüpoloogia küsimusi sotsiolingvistikaga.

Sotsiolingvistika sissemurdmist eesti keele ajaloolise arengu teemaringi osutas ka suurenenud huvi eesti murrete muutumise ja nivelleerumise vastu (vt Pajusalu 1987). Viimati 1960ndatel päevakorda tõstetud küsimusi (Parbus 1966) hakati jälgima konkreetse näitematerjali põhjal. Murrete nivelleerumise käsitlus laienes allkeelte dünaamika ja keele muutumise sotsiolingvistiliste tegurite kompleksseks analüüsiks (nt Pajusalu 1989, 1992).

1980. aastate teisel poolel ilmusid uued süvitsiminevad üldkäsitlused eesti keele ajaloolisest kujunemisest (Viitso 1985, Rätsep 1989). Eesti keele olemusjoonte sündi tüpoloogilises perspektiivis avas Tiit-Rein Viitso artikkel eesti keele kujunemisest flekteerivaks keeleks (1990).

3. Eesti keele ajaloo uurimine aastatel 1992-2002

Eesti uue iseseisvuse alguseks oli eesti keele uurimine jõudnud mitmeti päris heasse seisu, teiselt poolt hakkasid aga uurimislüngad üha teravamalt silma paistma. Mitme põlvkonna teadlaste tööna oli põhjalikult selgitatud hulka eesti keele üksikküsimusi. Terviklikumaid käsitlusi oli häälikuloost, mis osalt küll juba hakkasid vananema, lisandunud oli viimastel kümnenditel samuti fonoloogia, eriti prosoodia ajaloolis-tüpoloogiline uurimine. Grammatikanähtuste osas oli loodud päris sidus ülevaade eesti keele morfofonoloogiliste erijoonte ja muutkondade süsteemi kujunemisest. Noomenimorfoloogia oli vormitigi üsna põhjalikult läbi uuritud, seda eelkõige tänu Huno Rätsepa ja Paul Alvre töödele. Süstemaatiline käsitlus puudus aga ikka verbimorfoloogiast; eriti hõredaks jäi pilt eesti keele süntaktiliste nähtuste ajaloo kohta nii morfosüntaktiliste kui ka lausetasandi nähtuste osas. Tegemist jäi endiselt ootama eesti ajalooline grammatika üldistava monograafia. Kõige ilmekamalt tuli uurimisseisu kahetine iseloom esile leksikas. Üksiksõnade ajaloo oli ilmunud arvukalt põhjalikke kirjutisi, kuid rahuldavat etimoloogiasõnaraamatut polnud aastakümnete pikkustele pon-

nistustele vaatamata valminud. 1980. aastate algul avaldatud Julius Mägiste etümoloogiasõnaraamat oli paraku pooleli jäänud viimistlemata käsikiri ja Alo Rauna etümoloogiateatmik lühitutvustus, mis ei suutnud täita haigutavat auku eesti keele kirjelduses.

Peale tühikute keelenähtuste uurituses jäi olulisi vaegkohti käsitlusviiside alale. Enamik konkreetseid keelendite uuringuid olid ikka võrdlev-ajaloolised eritlused, kus eesti keele tegelikud ajalooaaliad, mida kas või viimase viie sajandi kohta vana kirjakeele analüüsiga esile tuua andnuks, jäid piisavalt osutamata. Suurenenud tähelepanu keele dünaamika ja diakroonilise tüpologia küsimuste vastu piirdus esialgu lähiajaloo ja jäi keeleajaloo põhisuunast kõrvale.

Huno Rätsep oma arutluses eesti keele uurimisseisust (1987) tõi esile ühe suurema lüngana eesti keele uurimises diakroonilise ja sünkroonilise keeleanalüüsi jätkuva eraldioleku, neid ühendavate analüüsimeetodite puudumise. Sellele ja ehk teistelegi üldteoreetilistele väljakutsetele suutis viimase kümnendi eesti keele ajaloo uurimine paremini vastata kui tühikute täitmisele eesti keele erijoonte ajaloolise kujunemise seletamises. Püüan seda väidet järgnevaga põhjendada.

3.1. Uute teooriate tulek eesti keele ajaloo uurimisse

Üheks tähtsamaks suunaks eesti keele ajaloo uurimisala uuenemises viimasel kümnendil sai **grammatikaliseerumisteooria** tung keeleajaloo uurimisse. Selle meetodeid on hakanud harrastama mitmed varem sünkroonilise keeleteadusega tegelnud lingvistid, ja ka noored, kes alles 1990ndatel lõpetasid ülikooli ja on praeguseks jõudnud doktorandi seisusesse. Just see meetod on saanud üheks jõuliseks vahendiks diakroonilise ja sünkroonilise keeleteaduse ühendamisel.

Grammatikaliseerumise uurimine, mis jälgib grammatilise ainese kujunemist leksikaalsest, jõudis eesti keeleteadusse 1990. aastate keskel (vt Metslang 2002, teooria kohta Ehala 1996: 381-384, Sildvee 2000). Teedrajavad on olnud meetodi kasutuselevõtul Helle Metslangi tööd. Metslang, kes varem tegeles sünkroonse süntaksiga jms, on alates oma väitekirjast käsitlenud mitmeid eesti keele morfosüntaktilisi arenguid grammatikaliseerumise vaatepunktist (vt nt 1994a, 1994b, 1996a, 1997a, 1997b, 2000a, 2000b, 2001). Täiendavaks grammatikaliseerumisteooria teeneks - nagu see nähtub Metslangi töödest - võibki tuua morfosüntaksi nähtuste toomise eesti keeleajaloo vaatevälja.

Varem põhiliselt sünkroonset süntaksiuurimist harrastanud teadlastest on grammatikaliseerumisteooria võimalusi oma töödes kasutanud ka Mati Erelt (nt 2001) ja Ellen Uuspõld (2001). Noorema põlvkonna uurijatest on Külli Habicht kirjutanud seda meetodit kasutades oma doktoritöö (2001), meetodit on rakendanud ka Leelo Keevallik (2000, 2001), Liina Lindström (nt 2001), Renate Pajusalu (1997, 2000) ja Ilona Tragel (2001) eesti keele partiklite ja artiklite kujunemiskäigu selgitamisel ning Ann Veismann (2001)

ajaväljendite analüüsis. Nende noorte lingvistide töödes on seostatud grammatikaliseerumisteooriat tulemuslikult ka **kognitiivse lingvistikaga** (mis annab uusi võimalusi eriti semantiliste muutuste uurimiseks). Eesti keele grammatikaliseerumisahtusi on käsitletud ka väljaspool Eestit, näiteks Lyle Campbelli (1991), Tiiu Grünthal-Roberti (2000) ja Eve Mikone (2000) poolt. Grammatikaliseerumise mõistet on eesti keeleteadlastest kasutanud ühe esimesena ilmselt Fanny de Sivers ning seda juba märgatavalt varem (nt de Sivers 1980).

Grammatikaliseerumise uurimine on paljuski tuginenud 1990. aastatel loodud eesti keele korpustele, eriti Tartu Ülikoolis loodud eesti kirjakeele ajaloo korpusele ja 20. sajandi eesti kirjakeele korpusele. Nii on **korpuslingvistika** areng Eestis andnud oma otsese panuse ka eesti keele ajaloo uurimisse. Võibki tõdeda, et keeleajaloo meetodite formaliseerimise katsed, nagu neid tehti 1980. aastatel Keele ja Kirjanduse Instituudis ajaloolise fonoloogia vallas, ei ole leidnud 1990ndatel edasiarendamist, kuid uued tekstikorpused on võimaldanud ajaloolise morfosüntaksi ja süntaksi esiletõusu.

Diakroonilise süntaksi uurimise edendajana on olnud jätkuvalt tähtis roll ka **tüpoloogilisel** lähenemisel, mis on uuenenuna saanud teiseks sillaks eesti keele sünkroonilise ja diakroonilise keeleteaduse vahel. Kõige rohkem tüpoloogilisi uuringuid, kus on käsitletud eesti keele morfosüntaktilisi ja süntaktilisi muutusi, on ilmunud Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli sarjas „Estonian: Typological Studies” (I-V, 1996-2001, koostaja ja toimetaja Mati Ereht). Tüpoloogiline uurimine on moodsaks jätkuks varasemale eesti keele areaalingvistilisele ja keelekontaktide uurimisele.

Kolmanda mitmesuunalise eesti keele ajaloolise ja sünkroonilise käsitluse ühendusteena on 1990ndatel toiminud **keelevarieerumise** uurimine. Ühelt poolt on eesti keele varieerumise uurimine lähtunud **sotsiolingvistika kvantitatiivse paradigma** töödest, nagu nendega alustati 1980ndate teisel poolel murrete uurimisel (vt Pajusalu 2002a). 1990. aastatel hakati samade meetoditega käsitleda eesti kõnekeele häälikulise ja grammatilise struktuuri dünaamikat (nt Keevallik 1994, 1996) ning keelemuutuse ja -varieerumise vahekorda läbi eesti kirjakeele kujunemisetappide (Keevallik, Pajusalu 1995). Kvantitatiivse sotsiolingvistika meetoditega on uuritud peamiselt morfofonoloogilisi muutusi (nt Pajusalu 1995, 1996, Pajusalu jt 1999). Makrosotsiolingvistiline lähenemine tuleb esile eesti kirjakeele arenguloo käsitlustes (nt Raimo Raag 1999) ja teadlike keelemuutuste ajaloo vaatlemisel (nagu Virve Raag 1998).

Teine suund keelevarieerumise ja -muutuste integreeritud uurimiseks, mille rajaja on Martin Ehala, põhineb **generatiivse grammatika** keelemõistmisel ja teoorial keelest kui isereguleeruvast süsteemist (vt Ehala 1995b, 1996). Oma teooriat keele dünaamikast kui struktuurse regulatsiooni protsessist on Ehala rakendanud eriti eesti keele kaassõnasüsteemi- ja sõnajärjemuutuste analüüsimisel (1994, 1995a, 1998b).

Keele ajaloo ja keeledünaamika uurimisvõtete ühendamise on olnud 1990ndatel eesti keeleteadusse tulnud uuele põlvkonnale päris üldiselt enestmõistetav.

Uusi vaatenurki on eesti keele ajaloo uurimisse toonud viimasel kümnendil veel **etnolingvistiline** lähenemine. Tinglikult võib siingi eristada vähemalt kaks suunda. Esimene on seotud **kognitiivse semantikaga**, selle heaks näiteks on Haldur Õimu artikkel (1997) eesti keele mentaalse maailmapildi allikatest ja piirjoontest. Õim on analüüsinud eesti keele semantilises struktuuris ilmnevaid naiivteooriaid (*folk theory*), jälgides ka võimalikke arengumudeleid. Teine etnolingvistiline suund, mille raames on kirjeldatud eesti meele- ja emotsioonisõnavara kujunemist, on otsesemaltki seotud **lingvistilise antropoloogiaga**. Selle suuna rajajaks on Urmas Sutrop, kes on uurinud eesti värv-, lõhna-, maitse- jm meelesõnavara (nt 1996; varasemaid uurimusi koondav monograafia 2002). Kirjeldatud etnolingvistilised uurimissuunad tähistavad uue ajajärgu algust eesti keele ajaloolises semantikas.

Eesti keele ajaloo uurimisel on põhimõtteliselt uueks alaks **eesti keele sotsioajalugu**. Esimesed katsed seda kirjeldada tehti seoses eesti keele allkeelte süsteemi kujunemise vaatlemisega (Pajusalu 1992, Keevallik, Pajusalu 1995). Edasiviivaks sai siin Tiit Hennoste (1997) esitatud eesti keele sotsioperioodi mõiste. Hiljem on uuritud sotsioperioodide ja eesti keele struktuuri muutumises murranguliste ajajärgude seost ning püütud määratleda eesti keele ajaloo põhiperioode (Pajusalu 2000a). Sotsiolingvistilise keelemuutuste leviku võrgustikuteooria abil on tagasi pöördutud eesti keeleala ühendanud struktuuriuudenduste maa-alalise leviku reaaliat selgitamise, keelekeskuste ja -perifeeriade probleemi juurde (Pajusalu 1997, 1999). Eesti keele sotsioajaloo üldiseloomustus on esitatud ajakirja International Journal of the Sociology of Language erinumbri „Estonian Sociolinguistics” sissejuhatuses (Hennoste jt 1999).

Ka keelekontaktide diakrooniline uurimine saab 1990ndatel juurde sotsiolingvistilisi rõhuasetusi. Ilse Lehiste (1999) käsitleb saksa keele mõju eesti keelele, nagu see väljendub eriaegsetes tõlgendustes. Uuemaageid keelekontakte vaadeldakse seoses kakskeelsuse probleemidega, näiteks eesti-vene (nt Hint 1994), eesti-läti (Vaba 1999), eesti-jiidiši kontaktide (Verschik 2000) analüüsimisel. Vanemaid keelekontakte käsitletakse tüpoloogiliselt, nt uurides läänemeresoome ja slaavi (Künnap 1998b) või balti-eesti (Klaas 1994, 1997) morfosüntaktilisi ühisjooni. Mitmeplaanilise ülevaate läti-eesti keelesuhetest esitab Lembit Vaba doktoritöö (Vaba 1997), vene laensõnade ühissõnavara tausta avab Mari Musta monograafia (Must 2000). Tähelepanu leiavad ka vanimad vene-eesti kontaktid (Kudrjajtsev 1999). Kristiina Ross uurib keelekontaktide väljendumist vanemas kirjakeeles, näiteks heebrea keele mõju piiblitõlgete kaudu (Ross 2000), ja üldisemalt baltisaksa pastorite keelekasutuse mõju eesti keele kujunemisele (Ross 2002).

1990. aastatel jätkatakse endiselt ka traditsioonilisi võrdlev-ajaloolisi eesti keele hääliku- ja vormiajaloo uuringuid. Sellele meetodile, otsesemalt küll selle aluseks olevale divergentsi (ja keelepüü) teooriatele esitab väljakutse nn **konvergensiteooria** (vt nt Künnap 2002a, Wiik 1996, 1997a). Selle teooria järgi iseloomustab keelte ajalugu pigem sekundaarne sarnastumine üks-teisega kui lahkumise ühisest algkujust. Selle järgi näiteks läänemeresoo-

me ühise algkeele rekonstrueerimine on fiktsioon, paljud soome ja eesti keele erinevused on igivanad jne (vt nt Künnap 1994, 1999a, ka 1999b, 1999c, 1999d, võru keele kohta 1998c). Üldteoreetilisel tasemel on konvergensiteooria tekitanud tulise diskussiooni ja viinud ka divergensiteooria põhitõdede üksikasjalikuma selgituseni (nt Viitso 1997a, Sutrop 2000).

1990. aastate eesti keele ajaloo uurimise peamiseks tulemuseks võib pidada just teoreetiliste lähenemisviiside tunduvat mitmekesisustumist. Seejuures on olulisim diakroonilise ja sünkroonilise keeleanalüüsi vahel varem aastakümneid valitsenud lõhe ületamine, sh ka keeledünaamika ja keele vanema ajaloo käsitlemise ühendamine. Aastatuhande vahetuse eel tõusidki huvikeskmesse eesti keele tulevikku vaatavad arutlused teoksilolevate keelemuutuste üle. Mõningad artiklid ilmusid juba kümnendi keskel (nt Metslang 1996b evolutsioonilistest ja revolutsioonilistest muutustest grammatikas), aga enamikku selleteemalisi arutlusi koondas ajakirja Keel ja Kirjandus rubriik „Muutuv keel”, milles aastatel 1998-2000 avaldas oma seisukoha eesti keele dünaamika ja tulevikutsenaariumide kohta suur osa aktiivsemaid eesti keele uurijaid (vt nt Ereht, Metslang 1998, Ehala 1998b, Hennoste 1999, Hasselblatt 1999, Nemvalts 1999, Sutrop 1999a, Pajusalu 2000a). Et aga tegelikult hulk lünki eesti keele ajaloo uurimises jäi ka sel kümnendil täitmata, näitab järgnev ülevaade, mis vaatleb uurimusi keelenähtuste kaupa.

3.2. Uued uurimused keeletasandite lõikes

Ajaloolises fonoloogias on 1990. aastatel märgatav tüpoloogilise lähenemise jätkuv tähtsus. Ilmekaimaks osutuseks sellest on Mati Hindi doktoritöö „Eesti keele astmehalduse ja prosoodiasüsteemi tüpoloogilised probleemid” (1997), mis koondab tema varasemaid uurimusi tüpoloogilise probleemiseade ümber. Eesti keele häälduse erijoonte kujunemise asetavad laiemasse Läänemere areaalsesse konteksti ka Kalevi Wiik (1997b) ja Urmas Sutrop (1999c), sama teeb Tiit-Rein Viitso sugulaskeeltest lähtuvalt (nt 1995, 1996c, 1997b). Erilist tähelepanu pälvis 1990ndatel just eesti keele prosoodia omapära ja selle kujunemine, vastavaid uurimusi eri maade autoritelt koondab kogumik „Estonian Prosody” (Lehiste, Ross toim. 1997). Eesti keele prosoodia põhilised karakteristikud on määratletud ka Jaan Rossi ja Ilse Lehiste monograafias eesti rahvalaulude temporaalsest struktuurist (Ross, Lehiste 2001).

Taas kerkib küsimus eesti välde ajaloost. Kolme välte eristuse kujunemisele esitab alternatiivse seletuse Martin Ehala (1999a, 2003), kes juhib tähelepanu asepikeendusteooria küsitavustele ja esitab käsitluse, mille järgi on teine välde eesti keele vältesüsteemi markeeritud liige. Urmas Sutrop (1999c) peab eesti kolme välde balti polütoonilise keeleliidu suhteliselt hiliseks eriarenguks polütoonilise ja domineeriva sõnarõhu koosmõjul. Paul Kiparsky ja Karl Pajusalu on analüüsides eesti välteid optimaalsusteooria raames seostanud nende kujunemise leksikaalse kõnetakti maksimeerimist nõudva piiranguga, st indoeuroopa naaberkeeltest tuntud pearõhulise jala maksimeerimise reegli rakendamisega kõnetakti tasandil (vt Pajusalu 2002a:

203-205).

Keelekontaktide mõju eesti häälikusüsteemi muutmisel toob esile Birute Klaasi uurimus sõnaalguliste konsonantühendite kohanemisest eesti keeles (Klaas 1995). Käimasolevaid eesti keele hääldusmuutusi, sh eriti võõrhäälikute kohanemist on käsitlenud Karl Pajusalu, iseloomustades eesti keele praeguseid erinevaid hääldustavasid (Pajusalu 2002b).

Diakrooniline morfofonoloogia on seotud ühelt poolt prosoodiasüsteemi muutuste, teiselt poolt kindlate morfoloogiliste vormide arengu analüüsiga. Mati Hint on kirjeldanud prosoodiasüsteemi muutuste mõju eesti keele käändsõna morfoloogiale (Hint 1997 ja mitmed varasemad uurimused). Eesti astmevahelduse erijooni on käsitlenud ka Kalevi Wiik (1994; Hindi doktoritöö käsitlus 1997). Karl Pajusalu on uurinud ajaloolist järgsilpide *e* (*õ*) ja *a* (*ä*) vaheldust seoses komparatiivitüve moodustuse muutumisega (Pajusalu 1995) ja *a*-mitmuse algupära selgitamisega (Pajusalu 2000b). Viimane töö kuulub pigem ühe eesti ajaloolise morfoloogia pikajalise probleemi lahenduskatsete sarja, mida täiendasid teisedki uurijad, nagu näeme järgnevalt.

Ajaloolise morfoloogia vallas tegeldakse ka 1990ndatel põhiliselt ikkagi juba varasemast tuttavate üksikute probleemkeelenditega. Soosituim ala on endiselt mitmuse moodustus: *a*-mitmust käsitles peale Karl Pajusalu veel Ago Künnap (1997, 2002b), tugevaastmelist *i*-mitmust eritleb Paul Alvre (1999), *k*-mitmust ning mitmuse 1. ja 2. isiku lõppe ja tüpoloogiat Tiit-Rein Viitso (2001a, 2002). Paul Alvre vaatleb veel pronoomenite käänevormide ajalugu (Alvre 1995).

Verbimorfoloogia soosituim teema on minevik. Ago Künnap käsitleb mitmel korral aja- ja aspektivormide vahekorda seoses preteeritumiga (Künnap 1998a, 1999e, 2001a, 2001b), Tiit-Rein Viitso (1998c) tegeleb lihtmineviku tunnuste ja vormistikuga. Karl Pajusalu doktoritöö Iõunaeesti verbimorfoloogia dünaamikast (1996) sisaldab kõigi eesti verbivormide kujunemise lühikäsitluse. Derivatsiooni ajaloost lisandub vaid üksikuid uurimusi (Alvre 1996b, riivamisi Habicht 2001).

Silmatorikav on eesti keele ajaloolise morfoloogia puhul probleemikeskne lähenemine. Vaatluse alla satuvad nähtused, mille kohta on uue läheneemisviisiga võimalik esitada uusi tõlgendusi. Sellisest uurimisest on kahtlemata kasu eesti ajaloolise keeleteaduse teoreetilise mõtte edasiviimisel, kahjuks aga tänini puuduva tervikliku eesti keele ajaloolise grammatika valmimisele see palju kaasa ei aita.

Morfosüntaksi jõudmine diakroonilise keeleuurimise vaatevälja on 1990. aastate eesti keeleajaloo suurimaid edusamme. Diakrooniline aspekt tuli kõigepealt sisse morfosüntaktiliste kategooriate kontrastiivsetesse tüpoloogilistesse uurimustesse, nagu on seda Helle Metslangi doktoritöö ajasuhete väljendamisest eesti ja soome keeles (1994a). Edasi on Metslang vaadelnud eesti keele tuleviku (1996b) ja mineviku (1997c) morfosüntaksi dünaami-

kat, võrrelnud üldisemalt eesti ja soome keele grammatilisi süsteeme (1997b) ning analüütiliste ja sünteetiliste väljendusvahendite kasutust aja ja aspekti väljendamisel eesti kirjakeeles (2000a). Koos Liena Muiþniece ja Karl Pajusaluga on Metslang uurinud mineviku partitsiipide finiidistumist (Muiþniece jt 1999a, 1999b). Tugevaima tõuke morfosüntaktiliste nähtuste diakrooniliseks käsitlemiseks andis grammatikaliseerumisteooria (vt 3.1).

Eesti kirjakeele morfosüntaksi dünaamikat on uurinud ka Mati Erelt, ta on näiteks käsitlenud eri modaalsustüüpide diakroonilisi seoseid (2001). Külli Habicht jälgib oma doktoritöös (2001) eesti vanema kirjakeele morfosüntaktilisi arenguid.

Kaudne kõneviis ja laiemalt evidentsiaalsuse väljendamine eesti keeles on sel perioodil eesti diakroonilise morfosüntaksi populaarseimaks teemaks. Võrdluses kaugemate sugulaskeelte käsitleb Ago Künnap juba 1992. aastal konstruktsioone nagu *elanud kord* (Künnap 1992). Birute Klaas on iseloomustanud kaudse kõneviisi väljendamist Balti keeleareaalis (Klaas 1997), kaudsuse väljendamist puudutavad seoses mineviku partitsiipide finiidse kasutusega ka Muiþniece jt (1999a, 1999b). Evidentsiaalile kui keelelise info tõenäosuskategoriale, mille osutajaid ka kaudne kõneviis on, on pühendatud ajakirja *Linguistica Uralica* 2002. a 2. number.

Ilmselt ala uudsuse tõttu paistab diakroonilisest morfosüntaksist veelgi selgemalt kui morfoloogiast välja uurijate huvi koondumine mõne kitsama teemaringi ümber. Nendeks on olnud viimastel aastatel aspekti- ja ajasuhted, modaalsuse ja evidentsiaalsuse väljendamine.

Ajalooline süntaks on samuti edenenud tänu grammatikaliseerumise uurimisele. Uuelaadsest keeledünaamika aspektist on käsitletud näiteks partikleid (nt Metslang 1997b, 2000b, Grünthal-Robert 2000, Keevalik 2001, Lindström 2001) ja pronoomenite artiklistumist (R. Pajusalu 1997, 2000).

Siiski on ajaloolist süntaksit edasi viinud mitmed eri teooriad. Areaalingvistika vaatenurgast on Birute Klaas (1994) käsitlenud adressaatobjekti Läänemere keeleareaalis. Keelevariatiivsuse ja generatiivse grammatika mudelitega on Martin Ehala analüüsinud eesti keele kaassõnasüsteemi muutumist (1994, 1995b), kõrvallausete sõnajärje (1998a) ja baassõnajärje (2001) loomujooni.

Süntaksi küsimustest on veel näiteks Mati Erelt jälginud ühildumise dünaamikat (1999), Mati Hint eituse väljendamise muutumist (1994), Liina Lindström narratiivi sõnajärge (2000) ja Silvi Vare liitverbi kasutuse dünaamikat (2001). Krista Kerge on koostanud käsikirjalise uurimuse „XX sajandi ajakirjandustekstide süntaktilise keerukuse dünaamikast“ (2001). Martin Ehala on käsitlenud ka keeleuueenduse mõju eesti keele morfosüntaksile (Ehala 1999b). Eesti süntaksi ajaloo monograafiani on ikka veel väga pikk tee astuda.

Sõnavara ajaloo kohta on samuti lisandunud kaalukaid uurimusi. Eino Koponeni doktoritöö lõunaeesti sõnavara algupärast (1998) selgitab mitmeid

eesti leksika ajaloo küsimusi. Olulised laensõnauurimused on Lembit Vaba monograafia läti laensõnadest (1997) ja Mari Musta raamat vene laensõnadest (2000). Ilmunud on ka hulk uue lähenemisviisiga artikleid üksiksõnade etimoloogiast (nt Puhvel 1998, Alvre 2001) ja kirjutisi eesti sõnavara ajaloo uurimise ajaloost (nt Vaba 2002).

Lisa on saanud ka kohanimede ajaloo uurimine. Meetodiprobleeme vaeb Marja Kallasmaa artikkel rahvaetimoloogiast ja historismi printsüübist onomastikas (1995). Hulka kohanimede ajaloo küsimusi on käsitlenud Kallasmaa doktoritöös Saaremaa kohanimedest (2000).

Eesti sõnade ajaloolised tähendusmuutused tulevad esile enamasti grammatikaliseerumisprotsesse jälgivates töedes. Krista Ojutkangas oma doktoritöös kirjeldab kaassõnade kujunemist kehaosade nimetustest (2001). Renate Pajusalu doktoritöö (1999) esitab andmeid pronoomenite jm deiktivahendite kasutuse dünaamikast. Ajaloolist semantikat viivad edasi ka etnolingvistilised uurimused (vt nende kohta 3.1).

Hinnatavaks saavutuseks eesti keele ajaloo käsitlemisel viimasel kümnendil on samuti Tiit-Rein Viitso poolt rahvusvahelisele teadlaskonnale kirjutatud terviklikud üldkäsitlused eesti keele erijoonte kujunemisest läänemeresoome keelealal (nagu Viitso 1998a, 1998b, 2000, 2001b).

4. Eesti keele ajaloo uurimise hetkeseisust

Lugeja on juba eelmises peatükis esitatud andmete põhjal teinud ilmselt oma järeldused eesti keele ajaloo uurimise praeguse seisuga kohta. Siiski esitan järgnevalt oma subjektiivse nägemuse mõnedest põhiprobleemidest ja nende lahendamise võimalikest teedest.

4.1. Uurimiskeskused ja käimasolevad projektid

Tundub, et kuigi eesti keele ajaloo tegelejate ring on viimastel aastatel hoogsalt laienenud - eriti kui arvestada juurde kirjakeele dünaamika uurijad -, napib tegelikult ikkagi eesti keele ajaloo uurimiskeskusi aktiivselt koos tegutsevate uurimisrühmade mõttes. See nähtub ka suuremate uurimisprojektide vähesuses.

Eesti Keele Instituudis (EKI) töötavatest keeleajaloolastest enamik on koonduvad etimoloogiasõnaraamatu töörühma, vähemalt osalevad nad selles sisuliselt. On ilmne, et EKIs on Urmas Sutropi eestvõttel etimoloogiasõnaraamatu koostamine aktiveerunud, juurde on tulnud Tartu Ülikoolist noori teadlasi, kellel on hea koostamine ka kaugemate sugulaskeelte alal (Iris Audova, Sven-Erik Soosaar).

Teiseks suuremaks tööalaks on EKIs kirjakeele ajalugu (mida eraldi isoleerustatakse kirjakeele ajaloo uurimise ülevaates). Kristiina Ross juhivad Eesti Teadusfondi poolt finantseeritavat projekti „Heebrea mõjud eesti keeles” (kestab 2001-2004). Instituut on korraldanud mitme eesti kirjakeele ajaloo

uurimiseks olulise teose väljaandmise: Wastse Testamendi esmatrüki faksiimile, Eesti Keele Sihtasutus, 2001; Urmas Sutropi koostatud K. J. Petersoni tööde väljaanne „IAAK. Kristian Jaak Peterson 200 / IAAK. Kristian Jaak Peterson Aus Anlaß seines 200. Geburtstages” (EKI, Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus), Eesti Keele Sihtasutus, 2001; Urmas Sutropi koostatud Karl August Hermann'i tööde väljaanne „Esimesest algusest meie ajani: Karl August Hermann 150”, Eesti Keele Sihtasutus, 2001.

Käsil on Wastse Testamendi digitaliseeritud variandi ja sõnaraamatu koostamine, Eduard Ahrensi grammatika ja muude keelealaste tööde tõlkimine ja publitseerimine ning Verginiuste omistatava Vana Testamendi tõlkekäsi-kirja 1. Moosese raamatu ja Ijovi raamatu faksiimileväljaanne koos transliteeringuga.

Tartu Ülikoolis (TÜ) tegeldakse eesti keele ajaloo vähemalt viies õppetoolis: 1999. a loodud eesti keele ajaloo ja murrete õppetoolis, eesti keele õppetoolis, üldkeeleteaduse õppetoolis, läänemeresoome keelte õppetoolis ja uurali keelte õppetoolis.

Liikmete arvult ja tööde hulgal on suurim vana kirjakeele töörühm, mida juhib Valve-Liivi Kingissepp (vt töörühma tegevuse kohta kirjakeele ajaloo uurimise ülevaatest). Suuruselt teine keeleajaloolaste töörühm, mida juhib Ago Künnap, tegutseb uurali keelte õppetooli juures. See töörühm on keskendunud laiemalt soome-ugri keelte ajaloo areaalsele ja tüpoloogilisele uurimisele ning tegeleb eesti keele ajaloo probleemidega selles kontekstis. Künnap juhib praegu Eesti Teadusfondi poolt finantseeritavat projekti „Läänemeresoome-lapi ja samojeedi keele- ja kultuurisidemed” (2001-2004) ning Haridusministeeriumi poolt sihtfinantseeritavat teadusteemat „Põhja-Euroopa kaasaegsed ja ajaloolised keelelised ja kultuurilised kontaktid” (2002-2006).

Läänemeresoome keelte õppetool tegeleb lähemate sugulaskeelte ajaloo uurimisega seoses ka eesti keele ja selle murrete kujunemisega. Tiit-Rein Viitso juhib praegu Eesti Teadusfondi poolt finantseeritavat projekti „Läänemeresoome keelte ajalugu ja tüpologia” (2001-2004). Sellel õppetoolil on sisuline koostöö eesti keele ajaloo ja murrete õppetooliga. Viimase professor Karl Pajusalu ja Tiit-Rein Viitso juhendavad ühiselt lõunaestli fonoloogia- ja grammatikamuutusi käsitlevaid doktoritöid ning osalevad Haridusministeeriumi poolt sihtfinantseeritavas teadusteemas „Läänemeresoome keelte foneetiline, fonoloogiline ja morfofonoloogiline kujunemine” (2003-2007).

TÜ üldkeeleteaduse õppetooli on koondunud põhiliselt Tartu grammatikalisatsiooniuurijad (Renate Pajusalu, Ilona Tragel, Ann Veismann) ja suulise kõne ning allkeelte dünaamika uurijad (selle töörühma juht on Tiit Hennoste).

Eesti keele õppetoolis tegeldakse peale eesti kirjakeele ajaloo ka selle grammatilise struktuuri, eriti morfosüntaksi ja süntaksi dünaamikaga. Vastavaid töid juhib Mati Ereht, õppetooli doktorant on süntaksiuurija Liina Lindström.

Tallinna Pedagoogika ülikool (TPÜ) on kolmas suurem eesti keele ajaloo uurimise keskus. Seal on kaks põhilist uurimissuunda. Eesti keele ajaloolist fonoloogiat ja morfofonoloogiat uurivad emeriitprofessor Mati Hint ja üldning rakenduslingvistika professor Martin Ehala. Ajaloolise morfosüntaksi ja süntaksiga tegeleb grammatikaliseerumisteooria raames eesti keele professor Helle Metslang. Eesti süntaksi muutumise probleeme uurivad samuti Martin Ehala ja Krista Kerge.

4.2. Probleemid ja väljavaated

Eesti keele ajaloo uurimise tugevuseks on praegu teoreetiline mitmekülgus, ilmne nõrkus aga eesti keele ajaloost tervikpilti pakkuvate üldteoste puudus. Tänapäevase etimoloogiasõnaraamatu puudumist võiks pidada peaaegu et rahvuslikuks häbiks. Sõnaraamatu koostamine Eesti Keele Instituudis on küll jälle hoogustunud, kuid küllap oleks otstarbekas selleks käivitada veel eraldi projekt, mis võimaldaks tegijate ringi suurendada ja töö lõpule viia juba lähiaastatel.

Eesti keele ajaloolisest arengust süstemaatilist ülevaadet pakkuva teose puudumine on teine suur tühik. Selle raamatu kirjutamiseks on juba küllaldaselt eeltöid olemas, nähtavasti oleks vaja see töö mõnel eesti keele ajaloo uurijal lihtsalt plaani võtta.

Tänini puudub eesti keele ajalooline grammatika omaette raamatuna. Huno Rätsep on kirjutanud juba paarkümmend aastat tagasi noomenimorfoloogia poole, verbimorfoloogia ootab ikka kirjutajat. Uuendamist vajaks ka eesti keele häälikuajalugu. Sellest on küll Lauri Kettuneni ja Arnold Kase raamatud, need on aga tänaseks suuresti aegunud.

Pädevate artiklite rohkus ja samas suurteoste puudumine ei ole kindlasti ainult eesti keele ajaloo uurimise paradoks. See on tingitud Eesti teadusastutuste töö hindamise viisist. Suurteoseid tuleks riiklikult tellida ja nende kirjutajad vabastada töö tegemise ajaks muudest kohustustest. Konkreetsema väljavaatena - eesti keele ajalugu käsitlevate monograafiate koostamine peaks olema üks osa riiklike eesti keele programmide planeeritud tegevustest.

Kirjandus

Ahven, Eeva 1958. Eesti keele arenemine aastail 1900-1917. (= Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused 4.) Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Alvre, Paul 1963a. *i*-mitmuse päritolust. - Nonaginta. Johannes Voldemar Veski 90. sünnipäevaks 27. juunil 1963. Toim. P. Ariste. (= Emakeele Seltsi toimetised 6.) Tallinn, 78-94.

Alvre, Paul 1963b. Kuidas on tekkinud *vere*-lõpulised kohanimed. - Keel ja Kirjandus 4, 219-224.

- Alvre, Paul 1964.** *a*-mitmuse päritolust. - Emakeele Seltsi aastaraamat X, 1964. Tallinn, 57-80.
- Alvre, Paul 1968.** Tugevaastmelise *i*-mitmuse probleeme. - Emakeele Seltsi aastaraamat 13, 1967. Tallinn: Eesti Raamat, 23-35.
- Alvre, Paul 1971.** Terminatiivsetest konstruktsioonidest terminatiivini: Analüütilisi terminatiivkonstruktsioone. - Keel ja Kirjandus 9, 535-541.
- Alvre, Paul 1972.** Mõnede reduplikatiivsõnade päritolust. - Keel ja Kirjandus 4, 221-225.
- Alvre, Paul 1973a.** Keeleajalooline pilk eesti muutkondade süsteemile. - Keel ja Kirjandus 2, 99-104; 3, 149-157; 4, 218-225.
- Alvre, Paul 1973b.** Läänemeresoome aluskeele varajasest murdeliigendusest, eriti eesti ja soome keelt silmas pidades. - Keel ja Kirjandus 3, 151-162; 5, 291-299.
- Alvre, Paul 1974.** Terminatiivsetest konstruktsioonidest terminatiivini: Terminatiivi tulek. - Keel ja Kirjandus 6, 347-355.
- Alvre, Paul 1981.** Kas põranda ja põrmu kaudu *Permi*? - Keel ja Kirjandus 7, 407-413.
- Alvre, Paul 1984.** Eesti ja liivi keeleaines Henriku Liivimaa kroonikas. I-II. - Keel ja Kirjandus 6, 335-342; 9, 538-543.
- Alvre, Paul 1985.** Eesti ja liivi keeleaines Henriku Liivimaa kroonikas. III. - Keel ja Kirjandus 1, 32-36; 2, 96-105.
- Alvre, Paul 1989.** Eesti kirja- ja murdekeele morfoloogiast. (= Emakeele Seltsi toimetised 23.) Tallinn: Valgus.
- Alvre, Paul 1993.** Mõningaist passiivi erijoontest. - Keel ja Kirjandus 7, 404-409.
- Alvre, Paul 1994.** Veel rahvalaulude keele muutuvusest. - Keel ja Kirjandus 1, 25-31.
- Alvre, Paul 1995.** Über den metanalytischen Hintergrund der estnischen Pronomina *millega* und *miska*. - Linguistica Uralica 3, 173-177.
- Alvre, Paul 1996a.** Ühe iidse tarindi säilmeid kirjakeeles ja murdeis. - Keel ja Kirjandus 12, 809-813.
- Alvre, Paul 1996b.** Über das estnisch-finnische Adverbalsuffix **-ksUttA*. - Linguistica Uralica 4, 243-245.
- Alvre, Paul 1999.** Ein spätentstandener Pluraltyp im Estnischen und Wotischen. - Linguistica Uralica 3, 184-192.
- Alvre, Paul 2001.** Murde- ja rahvaluulekeele sõna *hingisti*. - Keel ja Kirjandus 3, 190-192.
- Ariste, Paul 1933.** Eesti-rootsi laensõnad eesti keeles. (= Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B XXIX 3.) Tartu.
- Ariste, Paul 1934.** Mustlas-sõnu eesti keeles. - Eesti Keel 6, 161-169.
- Ariste, Paul 1937.** Mõningaid alamsaksa laensõnu. - Eesti Keel 5, 132-140.
- Ariste, Paul 1939a.** Eesti-rootsi laensõnadest. (= Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B XLVI 3.) Tartu.
- Ariste, Paul 1939b.** Hiiu murrete häälikud. (= Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B XLVII 1.) Tartu.
- Ariste, Paul 1940a.** Etümololoogilisi märkmeid, 1. (= Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B XLII 1.) Tartu.
- Ariste, Paul 1940b.** Etümololoogilisi märkmeid, 2. (= Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B XLII 2.) Tartu.

- Ariste, Paul 1952a.** Adverbide arenemisest läänemeresoome keeltes. - Teaduslikud tööd pühendatud Tartu Riikliku Ülikooli 150. aastapäevale. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 99-124.
- Ariste, Paul 1952b.** Slaavlaste ja läänemerelaste vanimaist keelelisist kokkupuuteist. - Looming 6, 698-706.
- Ariste, Paul 1954.** Sisekohakäänete kujunemisest läänemeresoome keeltes. - Eesti NSV Teaduste Akadeemia toimetised 1, 41-50.
- Ariste, Paul 1955.** Vanimast läänemerelaste põllundusest keeleliste andmete põhjal. - Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 38. Ajaloo-Keeleteaduskonna töid. Tartu, 193-203.
- Ariste, Paul 1956.** Läänemeresoome keelte kujunemine ja vanem arenemisjärk. - Eesti rahva etnilisest ajaloost. Artiklite kogumik. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut. Toim. H. Moora. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 5-23.
- Ariste, Paul 1960.** Ekstsessiivist läänemere keeltes. - Emakeele Seltsi aastaraamat VI, 1960. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 145-161.
- Ariste, Paul 1962.** Mõnda substraadist. - Keel ja Kirjandus 1, 13-17.
- Ariste, Paul 1963.** Veelgi *vere*-lõpulistest kohanimedest. - Keel ja Kirjandus 8, 474-475.
- Ariste, Paul 1965.** Hebräische Wörter im Estnischen. - Beiträge zur Sprachwissenschaft: Volkskunde und Literaturforschung. Berlin, 31-38.
- Ariste, Paul 1973a.** Ferdinand Johann Wiedemann. Tallinn.
- Ariste, Paul 1973b.** Meile tulnud ja meilt läinud. - Sõnasõel. Uurimusi ja materjale eesti keele sõnavara alalt 2. Tartu Riiklik Ülikool, eesti keele kateeder. Tartu, 16-28.
- Ariste, Paul 1981.** Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega. (= Emakeele Seltsi toimetised 14). Tallinn: Valgus.
- Arumaa, Peeter 1935.** Eesti-liivi ja läti ühisest fraseoloogiast ja süntaksist. - Eesti Keel 4-6, 124-136.
- Campbell, Lyle 1991.** Some grammaticalization changes in Estonian and their implications. - Approaches to the Grammaticalization. Vol. I. Eds. E. C. Traugott, B. Heine. (= Typological Studies in Language 19.) Amsterdam: John Benjamins, 285-299.
- Eek, Arvo, Toomas Help 1986.** Rütminihked eesti keele kujunemisloos. (= Preprint KKI-45.) Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ühiskonnateaduste Osakond. Tallinn.
- Ehala, Martin 1994.** Russian influence and the change in progress in the Estonian adpositional system. - Linguistica Uralica 3, 177-193.
- Ehala, Martin 1995a.** Integreeritud keeleteooria võimalikkusest tänapäeva keeleteaduses I. - Keel ja Kirjandus 9, 588-595; 10, 680-692.
- Ehala, Martin 1995b.** Explaining the bipositional head-complement order in adpositional systems. - Item order in natural languages. Ed. B. Palek. Prague: Charles University Press, 325-339.
- Ehala, Martin 1996.** Integreeritud keeleteooria võimalikkusest tänapäeva keeleteaduses II. - Keel ja Kirjandus 6, 375-384; 7, 447-460.
- Ehala, Martin 1998a.** How a man changed a parameter value: the loss of SOV in Estonian subclauses. - Historical Linguistics 1995, vol. 2: Germanic linguistics. Eds. R. Hogg, L. van Bergen. Amsterdam: John Benjamins, 73-88.
- Ehala, Martin 1998b.** Eesti keele arenguteid: korporatiivsus vs. avatus. - Keel ja Kirjandus 11, 733-738.
- Ehala, Martin 1999a.** Eesti völdete probleemi üks lahendus. - Keel ja Kirjandus 6, 378-

386; 7, 453-466.

- Ehala, Martin 1999b.** *no*-genitiivi võimalikkusest keeletüpoloogia taustal. - Artikleid ja arhivaale II. Toim. H. Vihma. (= Keeleuenduse kirjastik B3.) Tallinn: Johannes Aaviku Selts, 30-34.
- Ehala, Martin 2001.** Eesti keele baassõnajärjest. - Keele kannul. Pühendusteos Mati Ereleti 60. sünnipäevaks 12. märtsil 2001. Koost. ja toim. R. Kasik. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 17.) Tartu, 24-41.
- Ehala, Martin 2003.** Estonian quantity: Implications for Moraic Theory. - Generative Approaches to Finnic Linguistics. Eds. S. Manninen, D. Nelson. Stanford: CSLI.
- Erelt, Mati 1999.** Agreement in Estonian. - Estonian: Typological Studies III. Ed. M. Erelt. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 11.) Tartu, 7-46.
- Erelt, Mati 2001.** Some notes on the grammaticalization of the verb *pidama* in Estonian. - Estonian: Typological Studies V. Ed. M. Erelt. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 18.) Tartu, 7-25.
- Erelt, Mati, Helle Metslang 1998.** Oma või võõras? - Keel ja Kirjandus 10, 657-668.
- Grünthal-Robert, Tiiu 2000.** Grammaticalisation des particules énonciatives in Estonien. - Grammaticalisation aréale et sémantique cognitive: les langues fenniques et sames. Sous la direction de M. M. Jocelyne Fernandez-Vest. Oural - Ural n° 1. Tallinn, 81-94.
- Habicht, Külli 2001.** Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal. (= Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 10.) Tartu.
- Hallap, Valmen 1983.** Eesti ja sugulaskeelte adjektiivitüüpe. - Keel ja Kirjandus 8, 422-432.
- Hasselblatt, Cornelius 1999.** Kuhu tõttad, eesti keel? - Keel ja Kirjandus 4, 227-234.
- Hennoste, Tiit 1997.** Eesti keele sotsioperiodid. Üldpilt. - Pühendusteos Huno Rätsepale 28.12.1997. Toim. M. Erelt, M. Sedrik, E. Uuspõld. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 7.) Tartu, 45-66.
- Hennoste, Tiit 1999.** Eesti keele arengust: totalitaariast polioloogiasse. - Keel ja Kirjandus 2, 88-96.
- Hennoste jt 1999** = Tiit Hennoste, Leelo Keevallik, Karl Pajusalu. Introduction. - Estonian Sociolinguistics. Issue editor T. Hennoste. International Journal of the Sociology of Language 139, 1-16.
- Hint, Mati 1978.** Changes in the prosodical system of contemporary Estonian. - Estonian Papers in Phonetics 1978, 39-43.
- Hint, Mati 1979.** Minevikuline ja tulevikuline aines keelesüsteemis. Nõrgaastmeline *i*-mitmus. - Keel ja Kirjandus 3, 142-149; 4, 200-208.
- Hint, Mati 1980.** Minevikuline ja tulevikuline aines keelesüsteemis. Prosoodiatüübi nihked ja selle tagajärjed. - Keel ja Kirjandus 4, 215-223; 5, 270-278; 6, 349-355.
- Hint, Mati 1986.** Viron prosodisen systeemin perusuonteesta. Historiallinen näkökulma. - Virittäjä 4, 428-440.
- Hint, Mati 1990.** Russian influences in the Estonian language. - Congressus Septimus Internationalis Fenno-Ugristarum 1 A. Sessiones Plenares. Debrecen, 87-104.
- Hint, Mati 1991.** Typological characteristics of gradation in Estonian. - Folia Linguistica 3-4, 515-548.

- Hint, Mati 1994.** Changes in Estonian negation. - Oral memory and national identity. Papers of the conference organized by the Institute of Language and Literature of the Estonian Academy of Sciences in Tallinn, Sept. 18-19, 1993. Tallinn, 79-87.
- Hint, Mati 1997.** Eesti keele astmevahelduse ja prosoodiasüsteemi tüpoloogilised probleemid. Tallinn/Helsinki.
- Jõgever, Jaan 1918.** Eesti keele häälikute ajalugu. Tartu.
- Kallasmaa, Marja 1995.** Rahvaetümoloogia ja historismi printsiip onomastikas. - Keel ja Kirjandus 11, 763-766.
- Kallasmaa, Marja 2000.** Saaremaa kohanimed II. Eesti Keele Instituut. Tallinn.
- Kasik, Reet 1999.** Johdatus viron kielen tutkimukseen. (= Castrenianumin toimitteita 55.) Helsinki, 2. tr 2001.
- Kask, Arnold 1956.** Eesti murrete kujunemisest ja rühmitumisest. - Eesti rahva etnilisest ajaloost. Artiklite kogumik. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut. Toim. H. Moora. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 24-40.
- Kask, Arnold 1962.** Eesti kirjakeele murdelise tausta kujunemisest. Tartu.
- Kask, Arnold 1967.** Eesti keele ajalooline grammatika I. Tartu, 2. tr 1972.
- Kask, Arnold 1968a.** Nihkeid eesti kirjakeele morfoloogilises struktuuris käesoleval sajandil. - Emakeele Seltsi aastaraamat 13, 1967. Tallinn: Eesti Raamat, 3-17.
- Kask, Arnold 1968b.** Über die estnischen Inessivformen. - Congressus Secundus Internationalis Fenno-Ugristarum Helsingiae habitus 23.-28. VIII 1965. Pars I. Acta Linguistica. Helsinki, 251-259.
- Kask, Arnold 1970.** Eesti kirjakeele ajaloost I-II. Tartu.
- Kask, Arnold 1984.** Eesti murded ja kirjakeel. (= Emakeele Seltsi toimetised 16.) Tallinn: Valgus.
- Kask, Arnold 1985.** Kaudse kõneviisi päritolust eesti keeles. - Emakeele Seltsi aastaraamat 29, 1983. Tallinn: Eesti Raamat, 5-11.
- Keevallik, Leelo 1994.** <nud> varieerumine tänapäeva eesti kõnekeeles. Tartu Ülikooli magistritöö. Käsikiri.
- Keevallik, Leelo 1996.** Maintenance of structured variability. - Estonian in the changing world. Ed. H. Õim. Tartu: University of Tartu, 123-132.
- Keevallik, Leelo 2000.** Keelendid et ja nii et vestluses. - Keel ja Kirjandus 5, 344-358.
- Keevallik, Leelo 2001.** Tracing grammaticalization of *oota* 'wait' in Estonian conversation. - Papers in Estonian Cognitive Linguistics. Ed. I. Tragel. (= Publications of the Department of General Linguistics 2.) University of Tartu. Tartu, 119-144.
- Keevallik, Leelo, Karl Pajusalu 1995.** Linguistic diversity and standardization in Estonian: The history of active past participle. - Dialectologia et Geolinguistica 3, 13-41.
- Kerge, Krista 1998.** Nüüdistekstid: kas suunamatu keelemuutus? - Keel ja Kirjandus 4, 225-235.
- Kerge, Krista 2001.** XX sajandi ajakirjandustekstide süntaktilise keerukuse dünaamikast. Käsikiri.
- Kettunen, Lauri 1917.** Viron kielen äännehistorian pääpiirteet. Helsinki.
- Kettunen, Lauri 1921.** -*sti*-lõpuga adverbide algupära. - Eesti Keel, 37-42.
- Kettunen, Lauri 1922.** Translatiivi -*st* lõpust. - Eesti Keel, 132-136.
- Kettunen, Lauri 1955.** Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen (= Suomalaisen Tiedeakademian Toimituksia, B 90: 1.) Helsinki.

- Kettunen, Lauri 1962.** Eestin kielen äännehistoria. 3. painos. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 156.) Helsinki.
- Klaas, Birute 1994.** Adressaatobjekt Balti keeleareaalis. - Lähivertailuja 7. Suomalaisvirolainen kontrastiivinen seminaari Tammivalkamassa 5.-7.5.1993. Toim. K. Pajusalu, V. Yli-Vakkuri. (= Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 44.) Turku, 52-64.
- Klaas, Birute 1995.** Zum Ursprung der anlautenden Konsonantenverbindungen in der estnischen und finnischen Sprache. - Itämerensuomalainen kulttuurialue. The Fenno-Baltic Cultural Area. Toim. S. Suhonen. (= Castrenianumin toimitteita 49.) Helsinki, 108-131.
- Klaas, Birute 1997.** The quotative mood in the Baltic Sea areal. - Estonian: Typological Studies II. Ed. M. Ereht. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 8.) Tartu, 98-145.
- Kokla, Paul 1975.** Eesti keele etimoloogilise uurimise minevik ja tulevik. - Keel ja Kirjandus 1, 41-44.
- Kont, Ilse 1957.** Eesti nominaalsufiksi *-sk* päritolust ja semantikast. - Emakeele Seltsi aastaraamat III, 1957. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 104-115.
- Kont, Karl 1955.** Translatiivist läänemeresoome keeltes ja mordva ning lapi keeles. - Emakeele Seltsi aastaraamat I, 1955. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 163-170.
- Kont, Karl 1963.** Käändsõnaline objekt läänemeresoome keeltes. (= ENSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused IX.) Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Koponen, Eino 1998.** Eteläviron murteen sanaston alkuperä. Itämerensuomalaista etymologiaa. (= Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 230.) Helsinki.
- Koski, Mauno 1997.** Eesti ja soome keelest XVI ja XVII sajandi andmeil. - Keel ja Kirjandus 8, 508-514.
- Kudrjajtsev, Juri 1999.** Ancient Russian-Estonian Language Contacts. - Fenno-Ugristica 22, 122-127.
- Kull, Rein 1963.** Liitsõnade arenemiskulg viimase saja aasta jooksul. - Nonaginta. Johannes Voldemar Veski 90. sünnipäevaks 27. juunil 1963. Toim. P. Ariste. (= Emakeele Seltsi toimetised 6.) Tallinn, 165-183.
- Künnap, Ago 1992.** Elanud kord... - Keel ja Kirjandus 4, 209-215.
- Künnap, Ago 1994.** Kust on pärit eesti keel? - Akadeemia 11, 2622-2671.
- Künnap, Ago 1997.** Eesti keele paarist võimalikust igivanast iseärasusest. - Pühendusteos Huno Rätsepale 28.12.1997. Toim. M. Ereht, M. Sedrik, E. Uuspõld. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 7.) Tartu, 134-138.
- Künnap, Ago 1998a.** On the Uralic ***Preterite and *k-Present. - Linguistica Uralica 2, 81-85.
- Künnap, Ago 1998b.** Läänemeresoome (soome-ugri) ja slaavi morfosüntaktilised ühisused. - Õdagumeresoomõ väikuq keeleq. Toim. K. Pajusalu, S. Iva. (= Võro Instituudi toimõitiseq 4.) Võru, 81-87.
- Künnap, Ago 1998c.** Kust on pärit võro keel? - Akadeemia 2, 247-251.
- Künnap, Ago 1999a.** Eesti ja soome keele igivanad erinevused. - 75 vuotta viroa Helsingin yliopistossa. Viron kielen ja kulttuurin opettaminen Suomessa - seminaari 23.11.1998. Esitelmät. Toim. R. Kasik, L. Huima. (= Castrenianumin toimitteita 56.) Helsinki, 154-159.

- Künnap, Ago 1999b.** Mea culpa, aga 1500. aasta eelsest eesti keelest ei tea me midagi. - Keel ja Kirjandus 7, 441-444.
- Künnap, Ago 1999c.** Ikka veel Tiit Hennoste eesti keele vanimatest (sotsio)perioodidest. Vastuseks Urmas Sutropile. - Keel ja Kirjandus 10, 717-719.
- Künnap, Ago 1999d.** On the typological origin of the Estonian language. - Estonian: Typological Studies III. Ed. M. Ereht. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 11.) Tartu, 84-96.
- Künnap, Ago 1999e.** Eesti lihtmineviku minevikust. - Emakeele Seltsi aastaraamat 43, 1997. Tartu, 57-61.
- Künnap, Ago 2001a.** Es peab pidama. - Keel ja Kirjandus 8, 579-582.
- Künnap, Ago 2001b.** On Some Peculiarities of the Estonian Language. - Estonian: Typological Studies V. Ed. M. Ereht. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 18.) Tartu, 123-137.
- Künnap, Ago 2001c.** Kas eesti regivärss pakub puuduvaid andmeid eesti keelest enne aastat 1500? - Regilaul - keel, muusika, poetika. Toim. T. Jaago, M. Sarv. Tartu, 9-15.
- Künnap, Ago 2002a.** Divergentsiteooria ja konvergentsiteooria praegune jõukatsumine. - Teoreetiline keeleteadus Eestis. Toim. R. Pajusalu, I. Tragel, T. Hennoste, H. Õim. (= Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4.) Tartu, 141-145.
- Künnap, Ago 2002b.** On Some Peculiarities of Estonian Place Names. - Nime murre. Pühendusteos Valdek Palli 75. sünnipäevaks 30. juunil 2002. Koost. M. Kallasmaa. Toim. M. Kallasmaa, M. Langemets. (= Eesti Keele Instituudi toimetised 11.) Tallinn, 994-999.
- Laanest, Arvo 1973.** Foneetilisi paralleelarenguid läänemeresoome keeltes. - Keel ja Kirjandus 11, 665-668.
- Laanest, Arvo 1975.** Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse. Tallinn.
- Laanest, Arvo 1982.** Häälikum muutuste regulaarsusest. - Keel ja Kirjandus 4, 185-190.
- Lehiste, Ilse 1988.** Lectures on language contact. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Lehiste, Ilse 1999.** Successive translations as source of evidence for linguistic change. - Estonian Sociolinguistics. Issue editor T. Hennoste. International Journal of the Sociology of Language 139, 39-48.
- Lehiste, Ilse, Jaan Ross (toim.) 1997.** Estonian Prosody: Papers from a Symposium. Proceedings of the International Symposium on Estonian prosody. Tallinn, Estonia, October 29-30, 1996. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Lindström, Liina 2000.** Narratiiv ja selle sõnajärg. - Keel ja Kirjandus 3, 190-200.
- Lindström, Liina 2001.** Grammaticalization of *või/vä* questions in Estonian. - Papers in Estonian Cognitive Linguistics. Toim. I. Tragel. (= Publications of the Department of General Linguistics 2.) University of Tartu. Tartu, 90-118.
- Mark, Julius 1935.** Zum Verbum Substantivum im Ostseefinnischen. - Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1932, 1-41.
- Masing, Uku 1956.** Ühest võimalikust akadi laensõnast. - Emakeele Seltsi aastaraamat II, 1956. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 160-181.
- Masing, Uku 1978.** Kas *elmes'ú* = *helses'*? - Emakeele Seltsi aastaraamat 23, 1977. Tallinn: Eesti Raamat, 23-32.
- Metslang, Helle 1994a.** Temporal relations in the predicate and the grammatical system of the Estonian and Finnish. (= Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 39.) Oulu.

- Metslang, Helle 1994b.** Grammatikaliseerumisest eesti ja soome keeles. - Lähivertailuja 7. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Tammivalkamassa 5.-7.5.1993. Toim. K. Pajusalu, V. Yli-Vakkuri. (= Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 44.) Turku, 9-32.
- Metslang, Helle 1996a.** The developments of the futures in the Finno-Ugric languages. - Estonian: Typological Studies I. Ed. M. Erelt. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 4.) Tartu, 123-144.
- Metslang, Helle 1996b.** Evolutsioonilised ja revolutsioonilised uuendused grammatikas. - Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum Jyväskylä 10.-15.8.1995. Pars IV: Sessiones sectionum. Syntaxis et semantica & Contactus linguistici et status hodiernus linguarum & Cetera Linguistica. Redegerunt H. Leskinen, S. Maticsák, T. Seilenthal. Jyväskylä, 87-92.
- Metslang, Helle 1997a.** Unterschiedene Tendenzen in den grammatischen Systemen des Estnischen und des Finnischen. - Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt. Vorträge des Symposiums aus Anlass des 30-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 21.-23. November 1996. Herausgeber: S.-L. Hahmo, T. Hofstra, L. Honti, P. van Linde, O. Nikkilä. Maastricht: Shaker Publishing, 165-175.
- Metslang, Helle 1997b.** Eesti prefiksaalverbist ära soome keele taustal. - Lähivertailuja 9. Suomalais-virolainen kontrastiiviseminaari 3.-5.5. 1996. Lammi. Toim. R. Grünthal, R. Kasik. (= Castrenianumin toimitteita 53.) Helsinki, 31-46.
- Metslang, Helle 1997c.** On the use of the Estonian past tense forms during the last century. - Estonian: Typological Studies II. Ed. M. Erelt. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 8.) Tartu, 98-145.
- Metslang, Helle 1999.** Püsiv ja muutuv grammatika. - Artikleid ja arhivaale II. Toim. H. Vihma. (= Keeleuuenduse kirjastik B3.) Tallinn: Johannes Aaviku Selts, 21-29.
- Metslang, Helle 2000a.** Analytism and synthetism in the development of tense and aspect systems of literary Estonian. - Grammaticalisation aréale et semantique cognitive: les langues fenniques et sames. Sous la direction de M. M. Jocelyne Fernandez-Vest. Ural - Ural n° 1. Tallinn, 119-133.
- Metslang, Helle 2000b.** Reflections on development of a particle in Estonian. - Estonian: Typological Studies IV. Ed. M. Erelt. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 14.) Tartu, 59-86.
- Metslang, Helle 2001.** On the Developments of the Estonian Aspect: The Verbal Particle ära. - Circum-Baltic Languages. Vol. 2: Grammar and typology. Eds. Ö. Dahl, M. Koptjevskaja-Tamm. Amsterdam: Benjamins, 443-479.
- Metslang, Helle 2002.** Grammatikaliseerumise teooria eesti keele taustal. - Teoreetiline keeleteadus Eestis. Toim. R. Pajusalu, I. Tragel, T. Hennoste, H. Öim. (= Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4.) Tartu, 164-178.
- Mikone, Eve 2000.** Idiomit ja kieliopillistumine. - Fennistica fausta in honorem Mauno Koski septuagenarii. Juhlakirja Mauno Kosken 70-vuotispäivän kunniaksi. Turku, 16-32.
- Muiþniece jt 1999a** = Liena Muiþniece, Helle Metslang, Karl Pajusalu. Eesti ja läti keele mineviku partitsiibi finiidistumine. - Keel ja Kirjandus 8, 522-534.
- Muiþniece jt 1999b** = Liena Muiþniece, Helle Metslang, Karl Pajusalu. Past participle finitization in Estonian and Latvian. - Estonian: Typological Studies III. Ed. M. Erelt.

- (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 11.) Tartu, 128-157.
- Must, Mari 2000.** Vene laensõnad eesti murretes. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Mägiste, Julius 1923.** Etümoloogiseerimiskatseid. - Eesti Keel 2, 33-39.
- Mägiste, Julius 1927a.** Paarist vadja laenust eesti keeles. - Eesti Kirjandus 3, 161-162.
- Mägiste, Julius 1927b.** Lmsm. keelte kuradinimestikust. - Eesti Keel 4, 66-84.
- Mägiste, Julius 1928.** *oi-, ei-*deminutiivid läänemeresoome keelis I. (= Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B XII 2.) Tartu.
- Mägiste, Julius 1931.** Algsõome l. silbi eü eesti keeles ja algsm. öü küsimus. - Eesti Keel 6, 161-175.
- Mägiste, Julius 1932a.** Käändelõpp tüve- ja tuletuselemendina Eestis ja lähemais sugukeelis. - Kultuuri- ja teaduse teilt: Mõtteid ja uurimusi Tartu Ülikooli 300-nda mälestusaasta puhuks. Toim. J. Mägiste et al. (= Eesti Üliõpilaste Seltsi Veljesto toimetised 2.) Tartu, 181-191.
- Mägiste, Julius 1932b.** Kõhklevaid mõtteid läänemere-soome laensõnade-uurimise puhul. - Eesti Keel 5, 129-142; 6, 175-179.
- Mägiste, Julius 1933.** Eesti adverbilõppude *-sti ~ -ste, -ti ~ -te* vokaalivahetuse tagapõhjast. - Eesti Keel 3, 65-92.
- Mägiste, Julius 1936a.** Eesti saama-futuuri algupärast ja tarvitamiskõlblikkusest. - Eesti Keel 3, 65-92.
- Mägiste, Julius 1936b.** Vaimne kultuur: keel. - H. Moora, E. Laid, J. Mägiste, H. Kruus. Eesti ajalugu I. Peatoim. H. Kruus. 2. trükk. Tartu, 120-121, 232-237.
- Mägiste, Julius 1939.** Haruldast eesti sisekaost *sõnus (õlu:) õlle, tõte, tõteline, tõtelik*. - Eesti Keel 5, 114-121.
- Mägiste, Julius 1950.** Soome *kuunnella*, eesti *kuulata* jm. ja mõni sõna eesti sekundäärsete kontraktverbide seletuseks. - Virittäjä, 265-270.
- Mägiste, Julius 1955a.** Lisiä viron oratio obliqua ja s.-ugr. accusativus cum infinitivo-rakenteiden historiaan. - Virittäjä, 345-359.
- Mägiste, Julius 1955b.** Zu den Femininbildungen in den ostseefti. Sprachen und Mordwinischen. - Ural-Altäische Jahrbücher 27, 45-48.
- Mägiste, Julius 1973.** Omapäraseid sõnade saatusi eesti keeles. - Finsk-ugriska småskrifter, utgivna av Seminariet för finsk-ugriska språk vid Lunds universitet. Vol. 3. Lund, 19-29.
- Mägiste, Julius 1976.** Viron imperatiivin preteriti. - Virittäjä, 48-51.
- Mägiste, Julius 1982-1983.** Estnisches etymologisches Wörterbuch. I-XII. Helsinki.
- Mägiste, Julius 2000.** Possessiivsufiksitate rudimentidest Eestis, eriti vana eesti kirjakeele (1520-1739) adverbides jm. partiklites. - Julius Mägiste 100. Koost. V-L. Kingissepp. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 15.) Tartu.
- Nemvalts, Peep 1999.** Pigem oma kui võõras. - Keel ja Kirjandus 11, 756-763.
- Nigol, Salme 1994.** Hargla murraku konsonantism. Tallinn.
- Oinas, Felix 1952.** Über einige Kurzformen in der Verbalflexion der ostseefinnischen Sprachen. - Ural-Altäische Jahrbücher 24, 23-35.
- Oinas, Felix 1961.** The development of some postpositional cases in Balto-Finnic languages. - Mémoires de la Société Finno-ougrienne 123.
- Ojansuu, Heikki 1922.** Eesti etümoloogia. - Eesti Keel 5-6, 137-139.

- Ojutkangas, Krista 2001.** Ruumiinosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 845.) Helsinki.
- Pajusalu, Karl 1987.** Nivelleeruv murre: Karksi verb. - Keel ja Kirjandus 9, 529-543.
- Pajusalu, Karl 1989.** Suhtlustaotlused inimkeelt muutmas. Tähelepanekuid eesti murrete verbimorfoloogiast. - Keel ja Kirjandus 3, 142-149.
- Pajusalu, Karl 1992.** Regional and social varieties of Estonian. - Ural-Altische Jahrbücher / Ural-Altaiic Yearbook 64, 23-34.
- Pajusalu, Karl 1995.** *Parree* ja *param*. Kaksitavuisten A-vartaloiden komparatiivin kehityslinjoja suomessa ja virossa. - Kielen ja kulttuurin Satakunta. Juhlakirja Aimo Hakasen 60-vuotispäiväksi 1.11.1995. (= Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 51.) Vammala, 190-221.
- Pajusalu, Karl 1996.** Multiple Linguistic Contacts in South Estonian: Variation of Verb Inflection in Karksi. (= Publications of the Department of Finnish and General Linguistics of the University of Turku 54.) Turku.
- Pajusalu, Karl 1997.** Keskse perifeeria mõjust eesti keele tekkeloos. - Pühendusteos Huno Rätsepale 28.12.1997. Toim. M. Ereht, M. Sedrik, E. Uuspõld. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 7.) Tartu, 167-183.
- Pajusalu, Karl 1999.** Lõunaeesti murdekeskused ja -perifeeriad. - Õdagumeresoomõ veeremaaq. Läänemeresoome perifeeriad. Toim. K. Pajusalu, T. Tender. (= Võro Instituudi toimetised 6.) Võru, 65-79.
- Pajusalu, Karl 2000a.** Eesti keele kujunemisjärgud ja sotsioperioodid. - Keel ja Kirjandus 3, 153-160.
- Pajusalu, Karl 2000b.** Alternation of *e* and *a*, *ä* in non-initial syllables in the southern group of the Finnic languages. - Facing Finnic. Some challenges to historical and contact linguistics. (= Castrenianumin toimitteita 59.) Helsinki, 156-167.
- Pajusalu, Karl 2002a.** Varieerumisreeglid ja optimaalsusteooria. - Teoreetiline keeleteadus Eestis. Toim. R. Pajusalu, I. Tragel, T. Hennoste, H. Õim. (= Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4.) Tartu, 195-208.
- Pajusalu, Karl 2002b.** What has Changed in Estonian Pronunciation: the Making of Estonian Accents. - Languages in development. Eds. H. Metslang, M. Rannut. Muenchen: Lincom, 107-114.
- Pajusalu jt 1999** = Karl Pajusalu, Eva Velsker, Ervin Org. On recent changes in South Estonian: dynamics in the formation of the inessive. - Estonian Sociolinguistics. Issue editor T. Hennoste. International Journal of the Sociology of Language 139, 87-103.
- Pajusalu, Renate 1997.** Is there an article in (spoken) Estonian? - Estonian: Typological Studies II. Ed. M. Ereht. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 8.) Tartu, 146-177.
- Pajusalu, Renate 1999.** Deiktikud eesti keeles. (= Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis 8.) Tartu.
- Pajusalu, Renate 2000.** Indefinite determiners *mingi* and *üks* in Estonian. - Estonian: Typological Studies IV. Ed. M. Ereht. (= Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 14.) Tartu, 87-117.
- Pall, Valdek 1969.** Põhja-Tartumaa kohanimed I. Tallinn.
- Pall, Valdek 1977.** Põhja-Tartumaa kohanimed II. Tallinn.
- Palmeos, Paula 1952.** Eesti keele sõnavara põhifondi soome-ugrilisest osast, mis on ühine

- ungari keelega. - Teaduslikud tööd pühendatud Tartu Riikliku Ülikooli 150. aastapäevale: 1802-1952. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 125-127.
- Parbus, Ülo 1966.** Kirjakeelest, siirdekeelest ja murdekeelest. - Emakeele Seltsi aastaraamat 12, 1966. Tallinn: Eesti Raamat, 3-15.
- Peegel, Juhan 1955.** Mõnedest arhailistest ja omapärastest vormidest rahvalaulude keeles. - Emakeele Seltsi aastaraamat I, 1955. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 88-96.
- Peegel, Juhan 1956.** Häälikuloolisi ääremärkusi rahvalaulude keelest. - Emakeele Seltsi aastaraamat II, 1956. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 53-61.
- Peegel, Juhan 1961.** Eesti regivärsilise rahvalaulu keelest. Tartu.
- Peegel, Juhan 1982-1991.** Nimisõna poeetilised sünonüümid regivärssides: sõnastik. 1-5. Tallinn.
- Peegel, Juhan 1997.** Kuld on jäänud jälgedesse: regivärsi keelest ja poeetikast. Tartu.
- Posti, Lauri 1960.** Etymologisia huomioita. - Virittäjä, 302-306.
- Posti, Lauri 1961.** Itämerensuomalaisen verbitaivutuksen kysymyksiä. - Virittäjä, 351-366.
- Posti, Lauri 1963.** Fragen der ostseefinnischen Verbalflexion. - Congressus Internationalis Fenno-ugristarum I. Budapest, 216-224.
- Posti, Lauri 1980.** The origin and development of the reflexive conjugation in the Finnic languages. - Congressus quintus internationalis fenno-ugristarum Turku 20.-27.VIII.1980. Pars I. Sessiones plenares. Turku, 111-114.
- Puhvel, Jaan 1998.** Helmerannik, Hesekiel, hetiidid. - Keel ja Kirjandus 4, 242-245.
- Raag, Raimo 1999.** Från allmogemål till nationalspråk. Språkvård och språkpolitik i Estland från 1857 till 1999. Uppsala.
- Raag, Virve 1998.** The effects of planned change on Estonian morphology. (= Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica Upsaliensia 29.) Uppsala.
- Raun, Alo 1950.** Komparatiivi keelevormidest eestis, liivis ja lapis. - Virittäjä, 280-282.
- Raun, Alo 1958.** Über die ältesten germanischen Lehnwörter im Ostseefinnischen: ein Forschungsbericht. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Raun, Alo 1971.** Essays in Finno-Ugric and Finnic Linguistics. The Hague: Mouton & Co.
- Raun, Alo 1982a.** Note on Specific Estonian Words of Finno-Ugric Background. - Ural-Altische Jahrbücher 54, 138-139.
- Raun, Alo 1982b.** Eesti keele etümoloogiline teatmik. Rooma-Toronto: Maarjamaa, 2. tr 2000.
- Raun, Alo, Andrus Saareste 1965.** Introduction to Estonian Linguistics. (= Ural-Altische Bibliothek XII.) Wiesbaden: Harrassowitz.
- Rommel, Mart 1979.** Computer techniques in Balto-Finnic historical phonetics. (= Preprint KKI-11.) Academy of Sciences of the Estonian S. S. R., Division of Social Sciences. Tallinn.
- Rommel, Mart 1980.** Computers in the historical phonetics and phonology of Balto-Finnic languages: problems and perspectives. (= Preprint KKI-14.) Academy of Sciences of the Estonian S. S. R., Division of Social Sciences. Tallinn.
- Ross, Jaan, Ilse Lehiste 2001.** The temporal structure of Estonian runic songs. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- Ross, Kristiina 2000.** Bible Translation as Mediator of Hebrew Impact on Target Languages: the Estonian Bible Translation by Johannes Gutsclaff. - Nordist Judaistik / Scandinavian Jewish Studies, Vol. 21, No. 1-2, 123-130.

- Ross, Kristiina 2002.** Baltisaksa pastorid ja eesti keel. - Keel ja Kirjandus 4, 225-230.
- Rätsep, Huno 1956.** *i*-sufiksiliistest verbidest eesti keeles. - Emakeele Seltsi aastaraamat II, 1956. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 74-91.
- Rätsep, Huno 1959.** Lisamaterjali eesti keele *uh* > *hv* metateesi kohta. - Emakeele Seltsi aastaraamat IV, 1959. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 77-90.
- Rätsep, Huno 1975.** Paul Ariste eesti sõnade päritolu uurijana. - Sõnasõel. Uurimusi ja materjale eesti keele sõnavara alalt 3. Tartu Riiklik Ülikool, eesti keele kateeder. Tartu, 1975, 17-70.
- Rätsep, Huno 1976.** Soome laenudest eesti kirjakeeles. - Keel ja Kirjandus 4, 210-216.
- Rätsep, Huno 1977.** Eesti keele ajalooline morfoloogia I. Tartu.
- Rätsep, Huno 1978.** Eesti keele sõnavara ajaloo põhiprobleeme. - Eesti keele sõnavara probleeme. (= Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 460. Töid eesti filoloogia alalt V.) Tartu, 93-105.
- Rätsep, Huno 1979.** Eesti keele ajalooline morfoloogia II. Tartu.
- Rätsep, Huno 1981.** Some tendencies in the development of Estonian. - Sovetskoe finno-ugrovedenie 3, 202-211.
- Rätsep, Huno 1983.** Eesti kirjakeele tüvevara päritolu. - Keel ja Kirjandus 10, 539-548.
- Rätsep, Huno 1987.** Eesti keele uurimise status quo: lünki ja väljavaateid. - Keel ja Kirjandus 3, 129-135.
- Rätsep, Huno 1989.** Eesti keele tekkimise lugu. - Akadeemia 7, 1503-1524.
- Rätsep, Huno 2002.** Sõnaloo raamat. Tartu: Ilmamaa.
- Saareste, Andrus 1922a.** Etimoloogilised märkused, 1. - Eesti Keel 1, 15-24.
- Saareste, Andrus 1922b.** Translatiivi *-st* lõpust. - Eesti Keel 5-6, 129-132.
- Saareste, Andrus 1924.** Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes. (= Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B VI 1.) Tartu.
- Saareste, Andrus 1925.** Keeleajaloolisi märkusi. - Eesti Keel 5-6, 119-123.
- Saareste, Andrus 1927.** Tundmused tegurina keelearengus. - Eesti Keel 7, 161-184.
- Saareste, Andrus 1929a.** Ühe feminiinse lõpptunnuse kujunemisest Eestis. - Eesti Keel 5-6, 97-100.
- Saareste, Andrus 1929b.** N. n. hilisdiftongidest. - Eesti Keel 1-2, 1-8.
- Saareste, Andrus 1937.** Eesti keel XIII-XVI sajandil. (= Eesti Keele Arhiivi toimetised 11.) Tartu.
- Saareste, Andrus 1938.** Konsonantide afektiivsest geminatsioonist Eestis. (= Eesti Keele Arhiivi toimetised 12.) Tartu.
- Saareste, Andrus 1939.** Piibli keel ja rahvakeel. - Eesti Keel 7-8, 174-226.
- Saareste, Andrus 1940a.** Sõna *kilu* algupärast ja sisetunnus *i-st*. - Eesti Keel 5, 134-153.
- Saareste, Andrus 1940b.** Eesti keel Rootsi-Poola ajal. (= Eesti Keele Arhiivi toimetised 18.) Tartu.
- Saareste, Andrus 1952.** Kaunis emakeel I. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.
- Saareste, Andrus 1955.** Kielenmuutosten leviämisen ja leviämisorajojen luonteesta Virossa. - Virittäjä, 18-41.
- Saari, Henn 1975.** Keele kultuurikihist 1: *Ämber* ja tema vennad. - Keele ja Kirjandus 6, 357-360.
- Saari, Henn 1976a.** Keele kultuurikihist 2: Läänemeresoome laen ladina keeles. - Keel ja Kirjandus 1, 20-29.

- Saari, Henn 1976b.** Keele kultuurkihist 3: Quale verbum est futurum: *leema!* - Keel ja Kirjandus 4, 217-224.
- Saari, Henn 1979.** Kirjakeele saatus 1: Vaade sajandile. - Keel ja Kirjandus 11, 661-670; 12, 712-723.
- Saari, Henn 1985.** Historische Entlehnungssituationen des Estnischen. (= KKI-33.) Akademie d. W. d. Estnischen SSR. Abteilung für Gesellschaftswissenschaften. Tallinn.
- Sildvee, Kadri 2000.** Täendusmuutused grammatikaliseerumisprotsessis. - Keel ja Kirjandus 1, 841-853.
- Simm, Jaak 1975.** Zur Geschichte der estnischen Ortsnamenforschung. - Linguistica 6, 128-146.
- Sivers, Fanny de 1980.** Grammaticalisation d'un lexème: une „postposition” spaciale en estonien : *pool*. - Lingua Posnaniensis 23, 181-186.
- Sutrop, Urmas 1996.** Eesti keele värvussõnavara arengu põhijooni. - Keel ja Kirjandus 10, 661-674.
- Sutrop, Urmas 1999a.** Keele muutumisest ja eesti keelest. - Keel ja Kirjandus 5, 310-313.
- Sutrop, Urmas 1999b.** Eesti keele vanimatest perioodidest. - Keel ja Kirjandus 9, 645-649.
- Sutrop, Urmas 1999c.** Eesti keele välted ja balti polütooniline keeleliit. - Keel ja Kirjandus 4, 235-241.
- Sutrop, Urmas 2000.** From the „language family tree” to the „tangled web of languages”. - Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum 7.-13.8.2000. Pars I. Orationes plenariae & Orationes publicae. Red. A. Nurk, T. Palo, T. Seilenthal. Tartu, 197-219.
- Sutrop, Urmas (koost.) 2001.** Esimesest algusest meie ajani: Karl August Hermann 150. Eesti Keele Instituut. Tallinn.
- Sutrop, Urmas 2002.** The vocabulary of sense perception in Estonian: Structure and history. (= Opuscula Fenno-Ugrica Gottingensia 8.) Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Tauli, Valter 1947.** Astmevahelduse tekkimise foneetilised tingimused. - Virittäjä, 174-181.
- Tauli, Valter 1956.** Phonological Tendencies in Estonian. (= Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser, Bind 36: 1.) København.
- Tauli, Valter 1966.** Structural tendencies in Uralic languages. (= Indiana University Publications, Uralic and Altaic Series, Vol. 17.) London / The Hague / Paris: Mouton & Co.
- Toivonen, Y. H. 1921.** Etymologia huomioita. 45: Vir. *keris, kiris* jne. - Virittäjä, 22-23.
- Toivonen, Y. H. 1922.** Paar märkust. - Eesti Keel 2, 42-44.
- Toivonen, Y. H. 1932.** Etymologia huomioita. 70: Viron *ehtima, ehitama, ehitus* jne. - Virittäjä, 55-56.
- Toomse, Mihkel 1938.** Eesti *se-, ske-, kse-*verbide konsonantse liitumise esindusest. - Eesti Keel 2, 34-55; 3-5, 120-138.
- Toomse, Mihkel 1941.** Eesti *ta-, tä-*verbide konsonantsest liitumisest. Tartu.
- Tragel, Ilona 2001.** On Estonian core verbs. - Papers in Estonian Cognitive Linguistics. Toim. I. Tragel. (= Publications of the Department of General Linguistics 2.) University of Tartu. Tartu, 145-169.
- Tunkelo, E. A. 1920.** Eräiden sanain alkuperästä. 12: Viron *veim* l. *veime*. - Virittäjä, 105-107.

- Univere, Aili 1976.** Lisandeid *mu*-sufiksi ajaloole. - Emakeele Seltsi aastaraamat 21, 1975. Tallinn: Eesti Raamat, 43-49.
- Uuspõld, Ellen 1983.** Tänapäeva eesti kirjakeele grammatilise vormistiku mõningaist arenguist. - Kirjakeel 1983. Tallinn: Valgus, 62-70.
- Uuspõld, Ellen 2001.** *des*- ja *mata*-vormide kaassõnastumine ja eesti komareeglid. - Keele kannul. Pühendusteos Mati Ereli 60. sünnipäevaks. 12. märtsil 2001. Koost. ja toim. R. Kasik. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 17.) Tartu, 306-321.
- Vaba, Lembit 1977.** Läti laensõnad eesti keeles. Tallinn.
- Vaba, Lembit 1989.** Balti laenuid läänemeresoome maastikusõnavaras. - Keel ja Kirjandus 3, 138-141; 4, 206-218.
- Vaba, Lembit 1996.** Über die baltische Herkunft von est. *ihne*, *ihmus* und die Substitution von balt. *ks^h. - Linguistica Uralica 3, 161-163.
- Vaba, Lembit 1997.** Uurimusi läti-eesti keelesuhetest. Tallinn-Tampere.
- Vaba, Lembit 1999.** Eesti-läti kakskeelsusest Valgas. Vaade ajalukku. - Keel ja Kirjandus 8, 535-541.
- Vaba, Lembit 2002.** Julius Mägiste ja balti etimoloogiad. - Emakeele Seltsi aastaraamat 47, 2001. Tallinn, 23-38.
- Valmet, Aino 1963.** Lisandeid eesti sugulasnimede uurimisele. - Nonaginta. Johannes Voldemar Veski 90. sünnipäevaks 27. juunil 1963. Toim. P. Ariste. (= Emakeele Seltsi toimetised 6.) Tallinn, 267-275.
- Valmet, Aino 1983.** Käli, kälis, kälimees. - Sõnasõel. Uurimusi ja materjale eesti keele sõnavara alalt 6. Tartu Riiklik Ülikool, eesti keele kateeder. Tartu, 105-107.
- Vare, Silvi 1974a.** Meie sajandi sufiks *-la*. - Keel ja Kirjandus 3, 148-155.
- Vare, Silvi 1974b.** stik-tuletiste tähendus- ja vormikülje kujunemine. - Keel ja Kirjandus 9, 536-544.
- Vare, Silvi 2001.** Nihkest eesti liitverbi kasutuses ja struktuuris. - Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum 7.-13.8.2000. Tartu. Pars VI: Dissertationes sectionum: Linguistica III. Tartu, 332-338.
- Veismann, Ann 2001.** On the conceptualization of time in Estonian. - Papers in Estonian Cognitive Linguistics. Toim. I. Tragel. (= Publications of the Department of General Linguistics 2.) University of Tartu. Tartu, 22-47.
- Verschik, Anna 2000.** Some Aspects of of Estonian-Yiddish Language Contacts. - Fenno-Ugristica 23, 396-403.
- Viires, Ants 1959.** Sõnavaralisi paralleele Peipsi-tagustes vene murrakutes ja eesti keeles. - Keel ja Kirjandus 2, 101-105.
- Viires, Ants 1972.** Sõnaajaloolisi etüüde. - Emakeele Seltsi aastaraamat 18, 1972. Tallinn: Eesti Raamat, 125-136.
- Viires, Ants 1993.** Kuude nimetused eesti keeles. - Keel ja Kirjandus 2, 73-86.
- Viitso, Tiit-Rein 1978.** The history of Finnic *õ* in the first syllable. - Sovetskoe finno-ugrovedenie 2, 86-106.
- Viitso, Tiit-Rein 1981a.** Läänemeresoome fonoloogia küsimusi. Tallinn.
- Viitso, Tiit-Rein 1981b.** Finnish gradation: types and genesis. - Sovetskoe finno-ugrovedenie 3, 176-185.
- Viitso, Tiit-Rein 1985.** Läänemeresoome murdeliigenduse põhijooned. - Keel ja Kirjandus 7, 399-404.

- Viitso, Tiit-Rein 1987.** Ajalooline keeleteadus + formaliseerimine. - Keel ja Kirjandus 3, 186-188.
- Viitso, Tiit-Rein 1990.** Eesti keele kujunemine flekteerivaks keeleks. - Keel ja Kirjandus 8, 456-461; 9, 542-548.
- Viitso, Tiit-Rein 1995.** On some Germanic and Finnic phonetic innovations. - Minor Uralic Languages: Grammar and Lexis. Ed. A. Künnap. Tartu-Groningen, 185-192.
- Viitso, Tiit-Rein 1996a.** Virumaa keeled. - Koguteos Virumaa. Koost. K. Saaber. Lääne-Virumaa Maavalitsus, Ida-Virumaa Maavalitsus. Rakvere, 390-401.
- Viitso, Tiit-Rein 1996b.** Ostseefinisch und Lappisch. - Lapponica et Uralica. 100 Jahre finnisch-ugrischer Unterricht an der Universität Uppsala. Vorträge am Jubiläumssymposium 20.-23. April 1994. Hrsg. von Lars-Gunnar Larsson. (= Acta Universitatis Upsalensis 26.) Uppsala, 113-121.
- Viitso, Tiit-Rein 1996c.** The puzzle of the Proto-Finnic **h*. - Contacts de langues et de cultures dans l'aire baltique. Contacts of Languages and Cultures in the Baltic Area: Mélanges offerts à Fanny de SIVERS. Édité par M. M. J. Fernandez-Vest, R. Raag. (= Uppsala Multiethnic Papers 39.) Uppsala, 311-323.
- Viitso, Tiit-Rein 1997a.** Keelesugulus ja soome-ugri keelepüü. - Akadeemia 3, 899-929.
- Viitso, Tiit-Rein 1997b.** The Prosodic system of Estonian in the Finnic space. - Estonian prosody: Papers from a symposium. Proceedings of the International Symposium on Estonian prosody. Tallinn, Estonia, October 29-30, 1996. Eds. I. Lehiste, J. Ross. Tallinn: Institute of Estonian Language, 222-234.
- Viitso, Tiit-Rein 1998a.** Fennic. - The Uralic Languages. Ed. D. Abondolo. London and New York: Routledge, 96-114.
- Viitso, Tiit-Rein 1998b.** Estonian. - The Uralic Languages. Ed. D. Abondolo. London and New York: Routledge, 115-148.
- Viitso, Tiit-Rein 1998c.** Läänemeresoome lihtmineviku minevikust. - Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii 16. V. 1998. Toim. R. Grünthal, J. Laakso. (= Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 228.) Helsinki, 424-436.
- Viitso, Tiit-Rein 2000.** Finnic affinity. - Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum 7.-13.8.2000 Tartu. Pars I: Orationes plenariae & Orationes publicae. Red. A. Nurk, T. Palo, T. Seilenthal. Tartu, 153-178.
- Viitso, Tiit-Rein 2001a.** Läänemeresoome mitmuse 1. ja 2. isiku lõpud ja tüpoloogiad. - Keele kannul. Pühendusteos Mati Ereli 60. sünnipäevaks 12. märtsil 2001. Koost. ja toim. R. Kasik. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 17.) Tartu, 335-346.
- Viitso, Tiit-Rein 2001b.** On the origin of the Estonian language. - 100 aastat akadeemilist eesti keele õpet Uppsala ülikoolis. Eesti keele ja keelepoliitika ettekanded. 100 Years of Academic Teaching of Estonian at the University of Uppsala: Reports on the Estonian Language and Language Policy. Uppsala-Tartu, 75-88.
- Viitso, Tiit-Rein 2002.** Läänemeresoome **k*-tunnused. - Keel ja Kirjandus 2, 98-102.
- Vääri, Eduard 1956.** Soomeugriline sõnavara eesti sugulasnimedes. - Emakeele Seltsi aastaraamat II, 1956. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 150-159.
- Wiik, Kalevi 1994.** Astmevaheldus - astevaihtelu. - Emakeel ja teised keeled. Tartu, 237-249.
- Wiik, Kalevi 1996.** Põhja-Euroopa rahvaste ja keelte päritolu küsimusi. - Keel ja Kirjandus 9, 581-589.

- Wiik, Kalevi 1997a.** Keelepuu vajab uuendamist. - Keel ja Kirjandus 12, 845-850.
- Wiik, Kalevi 1997b.** Eesti keele astmevaheldusest ja prosoodiast. (Rets: M. Hint. Eesti keele astmevahelduse ja prosoodiasüsteemi tüpoloogilised probleemid.) - Keel ja Kirjandus 8, 568-572.
- Wiik, Kalevi 1997c.** On the Baltic Sea phonetic area. - Estonian prosody: Papers from a symposium. Proceedings of the International Symposium on Estonian prosody. Tallinn, Estonia, October 29-30, 1996. Eds. I. Lehiste, J. Ross. Tallinn: Institute of Estonian Language, 235-250.
- Õim, Haldur 1997.** Eesti keele mentaalse maailmapildi allikaid ja piirjooni. - Pühendusteos Huno Rätsepale 28.12.1997. Toim. M. Ereht, M. Sedrik, E. Uuspõld. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 7.) Tartu, 255-268.